

Afstudeerscriptie

Van Mourik en De Bie Notarissen

2015

VAN MOURIK & DE BIE
 Notarissen

Scheiden anno 2015, aanstaande ex-genoten geven elkaar het “nee-woord” in een scheidingsceremonie.

Een onderzoek naar wetsvoorstel “Scheiden zonder rechter”.

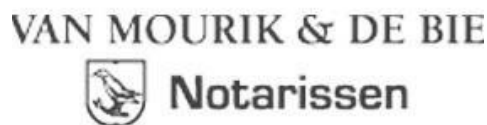
Naam student: Renske de Vries
Studentnummer: 2001214
Opdrachtgever: Van Mourik en De Bie Notarissen
Afstudeermentor: mr. M.J. van Mourik
Eerste afstudeerdocent: mr. L.A. Hopmans
Tweede afstudeerdocent: mr. E.C. Spijksma-Meulendijks
Datum: 1 juni 2015

Scheiden anno 2015, aanstaande ex-genoten geven elkaar het “nee-woord” in een scheidingsceremonie.

Een onderzoek naar wetsvoorstel “Scheiden zonder rechter”.

Afstudeerscriptie HBO-Rechten

In opdracht van Van Mourik en De Bie Notarissen

Classificatie: openbaar

Deze informatie zal niet leiden tot financiële, imago of anderszins bedrijfsmatige schade voor de opdrachtgever en daarom mag deze informatie publiekelijk worden verspreid.

Auteur: Renske de Vries

Studentnummer: 2001214

Blok: E3-E4 Afstuderen

Onderwijsinstelling: Juridische Hogeschool Avans-Fontys

Opdrachtgever: Van Mourik en De Bie Notarissen

Afstudeermentor: mr. M.J. van Mourik

Eerste afstudeerdocent: mr. L.A. Hopmans

Tweede afstudeerdocent: mr. E.C. Spijksma-Meulendijks

Datum: 1 juni 2015

Voorwoord

In het kader van de afronding van de opleiding HBO-Rechten aan de Juridische Hogeschool Avans-Fontys heb ik een onderzoek in opdracht van Van Mourik en De Bie Notarissen verricht, hetgeen heeft geresulteerd in de scriptie die nu voor u ligt. In deze scriptie wordt het huidige Nederlandse scheidingsrecht uiteengezet en wordt onderzocht welke juridische en praktische gevolgen wetsvoorstel "Scheiden zonder rechter" zou kunnen gaan hebben. Deze scriptie legt zich toe op de recent verleden, huidige en voorzienbare toekomstige wet- en regelgeving die van toepassing is op het cliëntenbestand van de opdrachtgever. Zodoende is deze scriptie relevant voor de opdrachtgever, maar - behoudens de specifiek voor de opdrachtgever bedoelde informatie en resultaten - ook voor organisaties met een vergelijkbaar cliënten bestand, beroepenorganisaties en studenten.

Het onderzoek en de daarop gebaseerde bevindingen, zijn deels gebaseerd op plannen van de overheid. Hoewel uiterst veel zorg is besteed aan het volgen van de actualiteiten, is het gezien de veranderlijkheid van regeringsplannen ondanks alle inspanningen wel mogelijk dat een enkele wijziging in het wetsvoorstel niet meer is meegenomen in het onderzoek.

Tot slot zou ik graag van deze gelegenheid gebruik maken om een aantal mensen te bedanken. Op de eerste plaats ben ik veel dank verschuldigd aan Van Mourik en De Bie Notarissen, natuurlijk in het bijzonder aan mijn stagebegeleider mr. M.J. van Mourik, maar absoluut ook de rest van het team. Zij hebben allemaal bijgedragen aan een ontzettend prettige en leerzame afstudeerervaring voor mij, ik heb hun bereidheid om mij zo te verwelkomen in het team erg gewaardeerd. Ook de betrokkenheid en belangstelling vanuit het team hebben mij gemotiveerd om hard te werken en een mooi product op te leveren.

Daarnaast wil ik graag mijn dank betuigen aan mijn afstudeerdocenten, mevrouw Hopmans en mevrouw Spijksma-Meulendijks, de begeleiding en feedback die ik heb mogen ontvangen zijn ontzettend waardevol geweest. Voorts wil ik graag nog bedanken mijn familie en vrienden. Natuurlijk bovenal mijn zusje Lizanne de Vries, op haar heb ik veel mogen leunen gedurende het gehele proces van het schrijven van deze scriptie. Maar ook mijn medestudent en vriendin Marieke van den Hurk is een grote steun geweest, met name haar hulp tijdens de laatste loodjes van de totstandkoming van deze scriptie is voor mij erg waardevol geweest.

Heesch, mei 2015
Renske de Vries

Inhoud

Samenvatting	5
Lijst met afkortingen	7
Hoofdstuk 1: Inleiding.....	8
1.1 De afstudeerorganisatie	8
1.2 Organisatie & Werkzaamheden.....	8
1.3 Het onderzoek	9
1.4 Aanleiding.....	9
1.5 Probleembeschrijving	10
1.6 Centrale vraag	11
1.7 Doelstelling.....	11
1.8 Leeswijzer	11
Hoofdstuk 2: Echtscheidingsrecht.....	13
2.1 De wijzen van scheiden	13
2.2 De Echtscheidingsprocedure	17
2.3 Het beëindigen van een geregistreerd partnerschap	22
2.4 Samenvatting	23
Hoofdstuk 3: Wetsvoorstel “Scheiden zonder rechter”	25
3.1 De maatschappelijke ontwikkelingen en de daaropvolgende juridische gevolgen	25
3.2 Initiatiefvoorstel Wet beëindiging huwelijk zonder rechterlijke tussenkomst en..... vormgeving voortgezet ouderschap.....	26
3.3 De wijzigingen van Wetsvoorstel “Scheiden zonder rechter”	27
3.4 Conclusie.....	30
Hoofdstuk 4: De gevolgen voor de beroepspraktijk	31
4.1 Eerste discussie, de noodzaak voor een nieuwe procedure.....	31
4.2 Tweede discussie, de doelen van het wetsvoorstel	32
4.3 Derde discussie, de rol van de ambtenaar van de burgerlijke stand	35
4.4 Vierde discussie, het procesrecht.....	35
4.5 Conclusie.....	36
Hoofdstuk 5: De gevolgen voor de kantoorpraktijk.....	38
5.1 De opdrachtcyclus	38
5.2 De dossieranalyse	41
5.3 Conclusie.....	42
Hoofdstuk 6: Conclusie en aanbevelingen	43

6.1 Conclusie.....	43
6.2 Aanbevelingen.....	44
Bronvermelding.....	46

Samenvatting

Het (doen) ontbinden van een huwelijk of geregistreerd partnerschap wanneer de verbintenis duurzaam is ontwricht waardoor samen leven in de optiek van één van beide partners of beide partners niet meer mogelijk is, dat is wat het betekent om te scheiden.

Het dynamische karakter van wetgeving houdt in dat wetgeving zich vormt op basis van maatschappelijke en technologische ontwikkelingen. De maatschappelijke ontwikkelingen van de laatste decennia, met name de emancipatie, hebben tot gevolg dat relatievorming steeds meer als een privé aangelegenheid wordt beschouwd. Waarbij steeds minder behoefte is aan sterk regulerende regelgeving betreffende deze privé aangelegenheden. Om deze reden staat een hervorming van het echtscheidingsrecht al enige tijd op de agenda van de overheid.

Op 18 december 2014 is wetsvoorstel “Scheiden zonder rechter” ter behandeling aangeboden aan de Tweede Kamer. Het primaire doel van het wetsvoorstel is het introduceren van een administratieve echtscheidingsprocedure, waarbij de verantwoordelijkheid van het regelen van de gevolgen van de echtscheiding bij de burger zelf ligt, aldus een grotere eigen verantwoordelijkheid voor de burger en een in mindere mate regulerende overheid in echtscheidingszaken (een privé aangelegenheid).

Het wetsvoorstel presenteert wijzigingen op het gebied van personen- en familierecht, specifiek met betrekking tot het echtscheidingsrecht. Dit is een vakgebied voor Van Mourik en De Bie Notarissen. Zij zijn zeer geïnteresseerd in de inhoudelijke wijzigingen die in het wetsvoorstel gepresenteerd worden en de gevolgen van deze wijzigingen, omdat zij zich graag willen voorbereiden op de mogelijk aanstaande wijzigingen teneinde de cliënten de beste juridische begeleiding te kunnen blijven bieden.

Ten gevolge van de economische crisis heeft het kantoor haar dienstverband met een aantal werknemers moeten ontbinden, daardoor is de bezetting nu minimaal en is het moeilijk voor de juristen om alle actualiteiten voldoende te volgen om de dagelijkse praktijk daarop voor te bereiden. Om die reden is er behoefte aan een onderzoek naar de juridische en praktische gevolgen van wetsvoorstel “Scheiden zonder rechter”, met het doel een onderzoeksrapport op te leveren dat de voorgenomen wijzigingen en mogelijke gevolgen in kaart brengt, zodat aanbevelingen gedaan kunnen worden over het anticiperen op de kansen en gevaren van het wetsvoorstel voor de praktijk van het kantoor.

Uit het onderzoek is gebleken dat het wetsvoorstel een procedure aan het echtscheidingsrecht beoogt toe te voegen, welke weliswaar eenvoudiger en sneller is, maar welke ook een dermate grote eigen verantwoordelijkheid van burgers vergt dat het risico op verschillende verstrekende complicaties groot is.

De rol van de notaris – indien het echtscheidingsrecht overeenkomstig het wetsvoorstel in haar huidige vorm wordt hervormd – zal niet ingrijpend veranderen. Slechts een deel van de al beperkte doelgroep van het wetsvoorstel zal een beroep op een notaris doen om als echtscheidingsbegeleider op te treden. Inhoudelijk zal dit betekenen dat de notaris de echtgenoten adviseert inzake de gevolgen van de echtscheiding en over deze gevolgen zoveel mogelijk afspraken zal willen vastleggen in een notariële akte, welke executoriale kracht heeft. Ook zal de notaris de afhandeling van de echtscheiding kunnen verzorgen, door

bijvoorbeeld de verrekening van de huwelijkse voorwaarden en de verdeling van de gemeenschap te verzorgen. Het feitelijke tot stand komen van de echtscheiding zal geschieden bij en door de ambtenaar van de burgerlijke stand.

De belangrijkste aanbevelingen van dit onderzoeksrapport strekken dan ook tot het optimaliseren van de dienstverlening van de notaris als echtscheidingsbegeleider. Wel volgen uit de conclusie een aantal suggesties die kunnen bijdragen aan het beperken of wegnemen van de complicaties die op grond van het huidige wetsvoorstel verwacht worden.

Het is derhalve aan te bevelen het wetsvoorstel te blijven volgen en eventuele amendementen te analyseren, zodat de gevaren en kansen voor het kantoor in het (mogelijk) aanstaande hervormde echtscheidingsrecht relevant en van waarde blijven.

Lijst met afkortingen

Afkorting	Volledige titel
BW	Burgerlijk Wetboek
De Raad	Raad voor de rechtspraak
HR	Hoge Raad
IAK	Integraal Afwegingskader beleid en regelgeving
KNB	Koninklijke Notariële Beroepsorganisatie
NOvA	Nederlandse Orde van Advocaten
RvdK	Raad voor de Kinderbescherming
vFAS	vereniging van Familierecht Advocaten Scheidingsmediators
VMSN	Vereniging van Mediators en Scheidingsbemiddelaars in het Notariaat
WvRv	Wetboek van burgerlijke Rechtsvordering
Wwft	Wet ter voorkoming van witwassen en financieren van terrorisme

Hoofdstuk 1: Inleiding

Dit hoofdstuk is bedoeld om de afstudeerorganisatie, aan de hand van een beschrijving van de organisatie en haar werkzaamheden, te introduceren. Door de lezer inzicht te bieden in de afstudeerorganisatie, wordt de lezer in staat gesteld om bij de oriëntatie op het onderzoek (hoofdstuk 2 van dit onderzoeksplan) de praktische en juridische relevantie van het onderzoek te herkennen.

1.1 De afstudeerorganisatie

Het huidige kantoor Van Mourik & De Bie Notarissen vindt haar oorsprong in 1895. Notaris F.J.M. Gevers heeft destijds op 1 januari 1895 het eerste en enige notariskantoor in Schaijk gevestigd. Het kantoor wordt door de jaren heen door verschillende notarissen geleid, maar omdat de verschillende notarissen één heldere visie delen, bouwt het notariskantoor een sterke en respectabele reputatie op. In 1980 verhuist notaris Driessen (de toenmalige notaris) het notariskantoor naar een nieuwe locatie in Schaijk, het oude pand zal voortaan als een restaurant met de toepasselijke naam 'De Notaris' geëxploiteerd worden. Met het nieuwe pand breekt tevens een nieuw tijdperk aan, het notariskantoor groeit mee met de tijd en installeert computers en tekstverwerkers. Ook met de komst van meer notarieel medewerkers en kandidaat-notarissen en een tweede notaris (notaris Van Mourik senior) groeit het notariskantoor. Wanneer notaris De Bie in 2002 de plaatsvervanger van notaris Driessen wordt en in 2009 notaris Van Mourik junior de plaatsvervanger van notaris Van Mourik senior wordt, ontwikkelt het notariskantoor zich tot het kantoor dat het nu is.

1.2 Organisatie & Werkzaamheden

Van Mourik en De Bie Notarissen is een notariskantoor dat uitdraagt op een laagdrempelige wijze bereikbaar te zijn voor alle mensen.¹ Door de sterke en uniforme leiding van de verschillende notarissen door de jaren heen, heeft het kantoor zich zowel professioneel en kundig, als betrokken en laagdrempelig weten te profileren. Zodoende bestaat er enorm veel diversiteit in het cliëntenbestand van het kantoor. Zowel lokale particulieren als grote nationale ondernemingen geven graag het kantoor de opdracht hun belangen te behartigen.

Het kantoor heeft specialisten in huis op de rechtsgebieden: Personen en Familierecht, Onroerend Goed en Ondernemingsrecht. Cliënten kunnen dus zijn: kopers van een (eerste) huis, beginnende ondernemers, partners die gaan samenwonen/trouwen of juist uit elkaar gaan, nabestaanden, nagenoeg alle mensen kunnen aldus voor een efficiënte en professionele begeleiding bij hun juridische kwestie terecht bij Van Mourik en De Bie Notarissen².

Elk van de drie rechtsgebieden is een eigen sectie in de organisatie van het kantoor, behoudens de afdeling receptie/expeditie. Alle juristen, kandidaat-notarissen en notarissen zijn hoofdzakelijk werkzaam in één sectie (dus op één rechtsgebied). Om die reden wordt beoogd om de op de eerste verdieping bestaande (en in aanbouw zijnde) kantooruimten zodanig in te delen dat elke sectie één werkruimte toebedeeld krijgt waar de werknemers werkzaam in de specifieke sectie samen kunnen werken. Zo worden de werknemers in de gelegenheid gesteld om gemakkelijk een dialoog te starten met een collega bij een

¹ Van Mourik en De Bie Notarissen, *Het kantoor*, geraadpleegd op 25 februari 2015 <www.vanmourikendebie.nl>.

² Van Mourik en De Bie Notarissen, *Het kantoor*, geraadpleegd op 25 februari 2015 <www.vanmourikendebie.nl>.

ingewikkeld dossier en regelmatig een overleg te kunnen houden om de lopende dossiers te bespreken, zodat bij uitval van een collega zijn of haar dossiers op een efficiënte wijze overgenomen kunnen worden.

De afdeling receptie/expeditie verzorgt de ontvangst van cliënten of andere relaties en de communicatie met cliënten, relaties en instanties. Ook worden daar de akten na passeren (ondertekenen van de akte door de cliënten en de notaris) genummerd en de dossiers afgewikkeld en gearhiveerd. Daarom is deze afdeling centraal gesitueerd op de begane grond van het kantoor. Tevens op de begane grond zijn gelegen de kantoren van de notarissen, de wachtruimte en de spreekkamer.

Wanneer een cliënt zich met een opdracht tot het kantoor richt, zal in de meeste gevallen de receptioniste deze cliënt telefonisch of in persoon ontvangen en een bespreking met een van de (kandidaat-)notarissen plannen. Als de cliënt na de bespreking besluit de opdracht te bevestigen, dan worden de aantekeningen die tijdens de bespreking gemaakt zijn aan de sectie van het rechtsgebied waar de opdracht betrekking op heeft afgegeven. De notarieel medewerkers van de betreffende sectie zullen dan de opdracht 'inboeken', wat betekent dat er een dossier aangelegd wordt en de nodige registers worden geraadpleegd. Vervolgens zullen zij voor zover mogelijk het dossier in beheer houden en de akte aan de hand van modellen samenstellen. Daarna wordt het dossier overgenomen door een (kandidaat-)notaris en wordt het samenstellen van de akte afgerond en gecontroleerd. Wanneer dat is afgerond kan de behandelend notarieel medewerker of receptioniste de conceptakte naar de cliënt versturen en na akkoord van de cliënt een afspraak plannen om de akte te passeren. Het passeren van de akte kan alleen gedaan worden door een van beide notarissen of een kandidaat-notaris als hij of zij daarvoor waarneming heeft (officieel aangevraagde toestemming aan de notaris om in zijn of haar naam de akte met de cliënt te ondertekenen). Na het passeren van de akten worden het dossier en de akten in behandeling genomen bij de afdeling expeditie, waar de akte wordt genummerd en (indien nodig) wordt ingeschreven in de juiste registers. Het dossier wordt daar gedigitaliseerd, waarna het papieren dossier vernietigd kan worden.

1.3 Het onderzoek

In de vorige paragraaf is de afstudeerorganisatie geïntroduceerd met als doel de lezer voor te bereiden op de oriëntatie op de opdracht en het onderwerp van het onderzoek. De oriëntatie die in de volgende paragrafen zal volgen is bedoeld om het inhoudelijke onderwerp van het onderzoek uiteen te zetten, waarbij ook helder de kaders en reikwijdte van het onderzoek worden aangegeven. Daarnaast volgen een aantal onderzoekstechnische paragrafen waarmee de onderzoeker zal aantonen dat de in het onderzoek gemaakte keuzen verantwoord kunnen worden en de resultaten gedragen worden door valide methoden van onderzoek.

1.4 Aanleiding

De Nederlandse overheid beoogt al jaren om de verantwoordelijkheid van burgers te vergroten door in haar eigen taken en verantwoordelijkheden te snijden.³ De overheid bedoelt daarmee niet haar burgers in de steek te laten, maar stelt wel dat de overheid in zijn

³ Regeerakkoord kabinet Rutte I VVD-CDA, 30 september 2010, p. 3.

geheel wat terug zou moeten treden. Dit omdat een overheid haar burgers optimaal zou moeten beschermen en minimaal zou moeten belemmeren, om dat te bereiken moet een overheid de kwetsbare groepen beschermen en overige burgers de kans bieden om hun eigen verantwoordelijkheid te nemen.⁴

Dit standpunt van de overheid heeft voormalig staatssecretaris Fred Teeven (Veiligheid en Justitie) ertoe bewogen om wetgeving te ontwerpen op basis waarvan getrouwde partners in de toekomst zonder tussenkomst van een rechter kunnen scheiden. Het wetsvoorstel 'Scheiden zonder rechter'⁵ dat zodoende tot stand is gekomen, sluit aan op de algemene wens van de overheid om burgers te motiveren meer eigen verantwoordelijkheid te nemen en op hetgeen het kabinet al in 2012 in het regeerakkoord heeft beschreven. In het regeerakkoord *'Bruggen slaan'* van 29 oktober 2012 is namelijk de volgende passage opgenomen: "Echtscheiding zonder tussenkomst van de rechter wordt mogelijk als er geen kinderen betrokken zijn en partners overeenstemming over de scheiding hebben bereikt".⁶

Voornoemde passage is het uitgangspunt geweest voor het ontwerpen van wetsvoorstel 'Scheiden zonder rechter'. Met het wetsvoorstel 'Scheiden zonder rechter' zou een nieuwe mogelijkheid voor het beëindigen van een huwelijk gecreëerd worden. Het wetsvoorstel zou het voor partners mogelijk maken om zonder tussenkomst van een rechter van elkaar te scheiden, mits zij onderling overeenstemming bereiken over de echtscheiding en er geen minderjarige kinderen betrokken zijn.

Deze mogelijk aanstaande wijziging van het recht confronteert de juridische dienstverlening met een ingrijpende wijziging waarvan de kansen en gevaren nog niet bekend zijn. Een onderzoek naar het wetsvoorstel 'Scheiden zonder rechter' zal op de eerste plaats voorzien in de kennisbehoefte van de beroepspraktijk, maar ook voor de specifieke opdrachtgever blootleggen waar voor hem de kansen en gevaren n.a.v. het wetsvoorstel liggen en hoe hij zijn diensten daarop in zou kunnen richten.

1.5 Probleembeschrijving

De economische crisis die in 2008 is begonnen heeft voor heel Nederland grote gevolgen gehad, zodoende is ook notariskantoor Van Mourik en De Bie daardoor geraakt. Door het instorten van de huizenmarkt, de door de crisis toegenomen voorzichtigheid van particulieren m.b.t. het doen van uitgaven en de afwachtende houding van ondernemers, is het aantal opdrachten ernstig terug gelopen. Uiteindelijk heeft dat ertoe geleid dat de notarissen met een aantal medewerkers het dienstverband heeft moeten beëindigen en een aantal andere medewerkers tijdelijk gedeeltelijk werkloos is geweest. Inmiddels heeft de economie in Nederland een fase van stabilisatie en voorzichtig herstel bereikt. In de praktijk bij Van Mourik en De Bie Notarissen is het herstel ook al zichtbaar, de huizenmarkt in de omgeving is weer vrij actief en genereert weer voldoende opdrachten voor het kantoor om alle medewerkers van de onroerend goed sectie druk bezet te houden. Ook bij de sectie personen en familierecht is inmiddels weer voldoende werk, evenals bij de sectie ondernemingsrecht.

Nu de werkdruk blijft toenemen, terwijl het kantoor qua werknemers een minimale bezetting heeft, is het voor de notarissen nagenoeg onmogelijk om de actualiteiten m.b.t. wijzigende wetgeving te volgen en te anticiperen op de kansen en gevaren die daardoor teweeg gebracht zouden kunnen worden. Wetsvoorstel 'Scheiden zonder rechter' is daar geen

⁴ Regeerakkoord kabinet Rutte II VVD-PvdA, 29 oktober 2012, p. 1.

⁵ *Kamerstukken II* 2014/15, 34 118, nr. 2.

⁶ Regeerakkoord kabinet Rutte II VVD-PvdA, 29 oktober 2012, p. 27.

uitzondering op. Om die reden hebben de notarissen opdracht gegeven onderzoek naar het wetsvoorstel te laten verrichten. Op de eerste plaats dient het onderzoek de juridische wijzigingen en gevolgen in kaart te brengen om te voorzien in de kennisbehoefte van de opdrachtgever. Ten tweede dient het onderzoek een koppeling te maken naar de beroepspraktijk en in het bijzonder het notariskantoor, zodat het onderzoek waardevol is voor specifiek het kantoor Van Mourik en De Bie Notarissen. Om deze koppeling te kunnen maken zal er naast het theoretisch juridisch onderzoek een praktisch juridisch onderzoek verricht worden, voornamelijk door gearchiveerde dossiers die betrekking hebben op echtscheidingen (o.a. verdelingen en behandeling van flitsscheidingen) te inventariseren en analyseren. Tot slot dient het onderzoek handvatten te bieden, zodat de notarissen de kennis en inzichten die volgen uit het onderzoek ook in de praktijk kunnen inzetten om kansen te benutten en gevaren te vermijden.

1.6 Centrale vraag

Welke juridische en praktische gevolgen heeft wetsvoorstel ‘Scheiden zonder rechter’ voor het notariskantoor Van Mourik en De Bie, in het bijzonder ten aanzien van de huidige werkprocessen en mogelijk wenselijke aanpassing daarvan?

1.7 Doelstelling

Op 1 juni 2015 wordt een onderzoeksrapport opgeleverd aan Van Mourik en De Bie Notarissen, welke inzicht biedt in de mogelijk aanstaande wijzigingen van de huidige echtscheidingsprocedure, zodat de juristen gewezen worden op de kansen en gevaren die door het wetsvoorstel teweeg gebracht zouden worden en daarbij aansluitend handvatten aangereikt krijgen om cliënten ook in de toekomst kundig en professioneel te kunnen begeleiden.

1.8 Leeswijzer

Deze leeswijzer biedt een beknopte uiteenzetting van hetgeen in de u voorliggende scriptie aan bod zal komen. In hoofdstuk 2 volgt een uiteenzetting van het huidige Nederlandse (echt)scheidingsrecht. Vervolgens wordt hoofdstuk 3 gewijd aan het beschrijven van de in wetsvoorstel “Scheiden zonder rechter” voorgenomen wijzigingen van het eerder beschreven huidige Nederlandse (echt)scheidingsrecht. Hoofdstuk 4 staat in het teken van de gevolgen van het wetsvoorstel voor de beroepspraktijk bij eventueel effectueren van het wetsvoorstel. Aansluitend op een overzicht van de beroepspraktijk volgt een analyse van de praktijk van de opdrachtgever en worden de gevolgen van het wetsvoorstel voor de opdrachtgever benoemd. Het laatste hoofdstuk van deze scriptie, de conclusie en aanbevelingen, verbind conclusies en aanbevelingen aan de bevindingen in eerdere hoofdstukken en biedt zodoende het antwoord op de centrale vraag.

Tot slot nog enkele opmerkingen welke de leesbaarheid van deze scriptie ten goede zullen komen. Op de eerste plaats is het van belang om op te merken dat waar in deze scriptie de woorden ‘hij’ of ‘zijn’ worden genoemd, ook ‘zij’ of ‘haar’ gelezen kan worden. Op de tweede plaats de vermelding dat met de woorden ‘het wetsvoorstel’ in deze scriptie altijd wordt verwezen naar wetsvoorstel “Scheiden zonder rechter”. In het geval er een ander wetsvoorstel aan bod komt, zal daarvoor de volledige titel worden gebruikt. Op de derde plaats dient te worden gewezen op de strekking van de in deze scriptie veelvuldig gebruikte term “partners”, hetgeen in deze scriptie van toepassing verklaard wordt op partners is van toepassing hetero- en homoseksuele koppels die ofwel gehuwd of geregistreerd partner zijn. Waar in de scriptie specifiek bedoeld wordt op een gehuwd koppel of juist een geregistreerd

koppel, dan wordt dit in de betreffende tekst benadrukt. Tot besluit de opmerking dat bij het lezen van deze scriptie, gelet op de aan de omvang van de scriptie gestelde eisen, in gedachten gehouden moet worden dat in de scriptie verbanden middels verwijzingen tussen verschillende (echt)scheidingsprocedures worden gelegd om onnodige herhalingen te voorkomen.

Hoofdstuk 2: Echtscheidingsrecht

In dit hoofdstuk staat het echtscheidingsrecht centraal. Er zal aandacht besteed worden aan de verschillende wijzen waarop echtgenoten kunnen scheiden. Gezien de voortdurende beweging in wetgeving en jurisprudentie worden in dit hoofdstuk tevens twee wijzen van scheiden behandeld die geen plaats in dit hoofdstuk lijken te hebben, maar omdat zij door de aard en strekking van deze scriptie in de volgende hoofdstukken van groot belang zijn verdienen zij in dit hoofdstuk de nodige theoretische onderbouwing. Daarnaast zullen de bijbehorende procedures zorgvuldig beschreven worden. Het huwelijksvermogensrecht zal slechts terloops aan de orde komen nu het doel van deze scriptie en de aan omvang gestelde eisen een uitgebreide behandeling van het huwelijksvermogensrecht niet toestaan.

“Geen huwelijk is zoveel waard als zijn scheiding kost.” Rudolf Hochhuth

2.1 De wijzen van scheiden

De echtscheidingsprocedure staat in dit hoofdstuk centraal, desalniettemin biedt het huidige en recent verleden Nederlands recht meer mogelijkheden om te scheiden. Deze worden (behoudens de echtscheidingsprocedure, zie daarvoor paragraaf 2.2) in het onderstaande allen benoemd en naarmate zij het doel van deze scriptie dienen verdiepend uitgewerkt.

Scheiding van tafel en bed

De scheiding van tafel en bed is een vorm van scheiden waarbij partners ervoor kiezen om (in zekere mate) gescheiden van elkaar te willen leven, terwijl zij wettelijk gezien wel echtgenoten van elkaar willen blijven.⁷ Redenen voor echtgenoten om voor een scheiding van tafel en bed te kiezen lopen erg uiteen, zo zijn culturele motieven denkbaar (bijv. geloofsovertuigingen) alsook emotionele of financiële motieven.

Het verloop van de procedure van de scheiding van tafel en bed is - behoudens de op deze plaats benoemde verschillen - gelijk aan de echtscheidingsprocedure. Daarom wordt op deze plaats voor een uitgebreide behandeling van deze procedure verwezen naar paragraaf 2.2 de echtscheidingsprocedure.

Kenmerkend aan de scheiding van tafel en bed is dus dat echtgenoten wettelijk gezien echtgenoten blijven. Om die reden zal de scheiding van tafel en bed niet alle juridische betrekkingen die op basis van het huwelijk bestaan verbreken. Wel wordt de gemeenschap ontbonden.⁸ Een gevolg van de scheiding van tafel en bed is namelijk dat de gemeenschap van rechtswege wordt ontbonden, het exacte moment waarop dit geschiedt is het moment waarop het verzoekschrift tot scheiding van tafel en bed is ingediend bij de rechtbank.⁹ Met de ontbinding van de gemeenschap stopt ook de boedelmenging. Aldus kan na het ontbinden van de gemeenschap door de echtgenoten niets meer ten bate of ten laste van de gemeenschap worden gebracht, deze is door de ontbinding gefixeerd (voor schulden die ná de ontbinding ontstaan kan daarom geen wederkerige aansprakelijkheid meer bestaan).¹⁰ Door de ontbinding van de gemeenschap wordt de gemeenschap vatbaar voor verdeling en zolang de gemeenschap niet is verdeeld zijn de echtgenoten wederkerig aansprakelijk voor

⁷ L. Zwanenburg/M. Vonk, *Echt Scheiden 2009*, p. 259.

⁸ L. Zwanenburg/M. Vonk, *Echt Scheiden 2009*, p. 259.

⁹ Artikel 1:99 lid 1 onder c BW.

¹⁰ Breedveld - De Voogd, in: *T&C Burgerlijk Wetboek 2013*, art: 1:99 lid 1 onder c BW, aant. 3.

de schulden van de gemeenschap.¹¹ De verdeling kan in principe vormvrij geschieden, veelal zullen de echtgenoten samen (al dan niet begeleid door een mediator, advocaat of notaris) de gemeenschap verdelen.¹² Het uitgangspunt daarbij is dat de gemeenschap zodanig wordt verdeeld dat de waarde van beide delen nagenoeg gelijk is.¹³ In geval van wederzijds goedvinden of ten behoeve van de redelijkheid en billijkheid kan van dit uitgangspunt worden afgeweken.¹⁴ Zo blijkt uit jurisprudentie dat het o.a. onredelijk is een gemeenschap in gelijke delen te verdelen, in het geval een van de echtgenoten kort voor het sluiten van het huwelijk een aanmerkelijke geldsom heeft geschonken aan een ouder om hoofdzakelijk het doel deze gelden buiten de gemeenschap te houden te dienen.¹⁵

Ook de wijze waarop de echtscheiding van tafel en bed tot stand komt wijkt af van de andere mogelijke procedures, dit omdat de scheiding van tafel en bed het huwelijk wettelijk gezien niet doet eindigen. Daarom wordt de beschikking (de eindbeslissing van de rechter inzake de verzoekschriftprocedure) ingeschreven in het huwelijksgoederenregister en niet in de registers van de burgerlijke stand (de burgerlijke staat blijft immers ongewijzigd).¹⁶

Tot slot houdt de scheiding van tafel en bed de familierechtelijke betrekkingen in stand, wat o.a. betekent dat in het geval er na de scheiding van tafel en bed een kind geboren wordt, de van tafel en bed gescheiden echtgenoot van de moeder van het kind van rechtswege juridisch ouder wordt. Dat kan onwenselijk zijn als de echtgenoot geen familierechtelijke betrekking met het kind wenst te hebben, terwijl de nieuwe biologische ouder van het kind dat juist wel wenst.

Concluderend is het ten zeerste aan te bevelen nadrukkelijk naar de redenen voor de keuze voor een scheiding van tafel en bed te informeren. Dit om misvattingen over de procedure en de juridische gevolgen te voorkomen.

Het ontbinden van het huwelijk na een scheiding van tafel en bed

Echtgenoten die van tafel en bed gescheiden zijn hebben een drietal mogelijkheden. Op de eerste plaats maakt de huidige Nederlandse wetgeving het hen mogelijk deze situatie voort te zetten zolang zij dit wenselijk achten (dus ook tot de dood van een van de echtgenoten).

Op de tweede plaats biedt de huidige Nederlandse wetgeving de echtgenoten de mogelijkheid zich relatief gemakkelijk te verzoenen. Deze verzoening beëindigt de scheiding van tafel en bed op het moment dat de echtgenoten een daartoe strekkend eensluidend verzoek hebben doen inschrijven in het huwelijksgoederenregister.¹⁷ Door de verzoening herleven alle gevolgen van het huwelijk, alsof een scheiding van tafel en bed nooit heeft bestaan tussen de echtgenoten.¹⁸

Op de derde plaats hebben de echtgenoten de mogelijkheid het huwelijk te beëindigen door middels een verzoekschriftprocedure een rechter te verzoeken het huwelijk na een scheiding van tafel en bed te ontbinden. Dit is voor de echtgenoten die van tafel en bed gescheiden zijn de enige procedurele optie om het huwelijk te doen eindigen, echtscheiding is namelijk

¹¹ Artikel 1:100 BW. Breedveld- De Voogd, in: *T&C Burgerlijk Wetboek 2013*, art: 1:99 lid 1 onder c BW, aant. 3.

¹² Artikel 3:183 lid 1 BW

¹³ Artikel 1:100 lid 1 BW juncto Artikel 3:166 lid 2 BW. W.D. Kolkman e.a., *Handboek Familievermogensrecht 2013/2014*, p. 395.

¹⁴ Artikel 6:248 lid 2 BW

¹⁵ HR 6 oktober 2000, NJ 2004/58.

¹⁶ L. Zwanenburg/M. Vonk, *Echt Scheiden 2009*, p. 259.

¹⁷ Artikel 1:176 lid 1 BW.

¹⁸ Artikel 1:176 lid 2 BW.

niet mogelijk voor echtgenoten die van tafel en bed gescheiden zijn.¹⁹ De formele wetgever heeft vanwege de al vaststaande duurzame ontwrichting van het huwelijk van de echtgenoten en voorzieningen die voor of door hen al getroffen zijn, de nood gezien een alternatieve procedure voor de van tafel en bed gescheiden echtgenoten te ontwerpen. Aldus de ontbinding na scheiding van tafel en bed.

Deze procedure komt tevens sterk overeen met de echtscheidingsprocedure, vandaar dat op deze plaats wordt volstaan met het benoemen van de aspecten in welke de ontbindingsprocedure verschillend is van de echtscheidingsprocedure (zie hierna paragraaf 2.2).

Afdeling twee van titel tien van boek één van het Burgerlijk Wetboek (hierna: BW) regelt de ontbinding van het huwelijk na scheiding van tafel en bed. De ontbinding kan door één van beide echtgenoten worden verzocht, indien de scheiding van tafel en bed tenminste drie jaren heeft geduurd.²⁰ Dit termijn kan worden bekort tot tenminste één jaar in het geval de echtgenoot die het verzoek tot ontbinding niet heeft gewild, dermate ernstig wangedrag (o.a. mishandeling)²¹ vertoont dat van zijn of haar echtgenoot niet kan worden gevergd het huwelijk in stand te houden.²² Van geen termijn is sprake indien het verzoek tot ontbinding een gemeenschappelijk verzoek van de echtgenoten is.²³ Bij het verzoekschrift dient een authentiek afschrift van de beschikking van de scheiding van tafel en bed te worden gevoegd.²⁴ In afwijking van de echtscheidingsprocedure is het vragen van voorlopige voorzieningen niet mogelijk in de ontbindingsprocedure en de in de scheiding van tafel en bed getroffen voorlopige voorzieningen zullen komen te vervallen wanneer het huwelijk is ontbonden.²⁵ Voorzieningen die derhalve in het kader van de procedure tot de ontbinding van het huwelijk na scheiding van tafel en bed getroffen zouden moeten worden kunnen door één of beide echtgenoten middels een verzoekschrift gevraagd worden, het betreft dan een zogenaamde nevenvoorziening.²⁶

Flitsscheiding

Met de komst van de Wet openstelling huwelijk in 2001 is door de formele wetgever het huwelijk voor personen van hetzelfde geslacht opengesteld. Om zowel hetero- als homoseksuele partners in de gelegenheid te stellen een weloverwogen keuze te maken inzake de formalisering van hun relatie, is in de Wet openstelling huwelijk de mogelijkheid opgenomen een huwelijk om te zetten in een geregistreerd partnerschap en vice versa.²⁷ Onbedoeld is zo de mogelijkheid voor echtgenoten gecreëerd om - via een omweg - zonder tussenkomst van een rechter te kunnen scheiden. De tussenkomst van een rechter kon vermeden worden door o.g.v. artikel 1:77a BW (oud) bij een ambtenaar van de burgerlijke stand van de woonplaats van een van beide echtgenoten een gezamenlijke wens tot omzetting van het huwelijk naar een geregistreerd partnerschap kenbaar te maken, zodat de ambtenaar van de burgerlijke stand daartoe een akte van omzetting kon opmaken.²⁸ Het huwelijk zou vervolgens eindigen op het moment waarop het geregistreerd partnerschap

¹⁹ Artikel 1:150 BW.

²⁰ Artikel 1:179 lid 1 BW.

²¹ RB Maastricht 24 maart 2004, ECLI:NL:RBMAA:2004:AO6255.

²² Artikel 1:179 lid 2 BW.

²³ Artikel 1:181 BW.

²⁴ Artikel 815 lid 5 onder e Rv.

²⁵ Artikel 821 Rv.

²⁶ Artikel 827 Rv.

²⁷ *Kamerstukken II*, 2004/05, 30.145 nr. 3.

²⁸ M. van Mourik/A. Nuytinck, *Personen- en familierecht, huwelijksvermogensrecht en erfrecht 2009*, p. 63.

aanvangt, namelijk wanneer de akte van omzetting in het register van geregistreerde partnerschappen zou zijn ingeschreven.²⁹ Nu de partners niet langer echtgenoten maar geregistreerd partners zijn, kunnen zij hun partnerschap met wederzijds goedvinden buitengerechtelijk beëindigen (zie hierna paragraaf 2.3). Deze procedure werd ook wel een flitsscheiding genoemd (verwijzend naar de spoedige afwikkeling die via deze procedure mogelijk was).

Deze wijze van het beëindigen van een huwelijk was niet zonder complicaties. Deze complicaties volgden met name uit internationaal privaatrechtelijke moeilijkheden nu de flitsscheiding niet zonder meer onder de werking van de verordening Brussel II (hierna: Brussel II)³⁰ en later de verordening Brussel II bis (hierna: Brussel II bis)³¹ geplaatst kon worden.³² Zodoende stuitte de erkenning van de flitsscheiding op grote moeilijkheden in het buitenland. Dit kan tot verregaande gevolgen leiden, met name met betrekking tot het huwelijksvermogensrecht, erfrecht, afstamming etc.³³

Een echtpaar richt zich tot Van Mourik & De Bie Notarissen met de opdracht de door hen voorgenomen flitsscheiding te verzorgen. De dubbele nationaliteit (Italiaans en Nederlands) van de echtgenoot kan met betrekking tot de internationale erkenning op problemen stuiten, het echtpaar wordt uitvoerig op de mogelijke complicaties en gevolgen daarvan gewezen. Desalniettemin besluiten zij de procedure voort te zetten en deze is al snel succesvol afgerond. Wanneer de (ex-)echtgenoot enige tijd later wil hertrouwen, blijkt dat de Italiaanse autoriteiten de echtscheiding niet erkennen, wat betekent dat het huwelijk wat betreft de Italiaanse autoriteiten in stand is gebleven. Om het voorgenomen huwelijk mogelijk te maken is het noodzakelijk dat de (ex-)echtgenoot van zijn Nederlandse (ex-)echtgenote zal scheiden op een wijze die door de Italiaanse autoriteiten erkend wordt (een echtscheiding). Maar in Nederland wordt het huwelijk door de flitsscheiding als ontbonden beschouwd en dus is een echtscheiding niet mogelijk. Om tot een echtscheidingsprocedure te kunnen komen – hetgeen noodzakelijk is om de burgerlijke staat van de man voor de Italiaanse autoriteiten te wijzigen – moeten de echtgenoten ook voor wat betreft de Nederlandse autoriteiten gehuwd zijn en dus is hertrouwen met de Nederlandse (ex-)echtgenote vereist. Dit is een praktijkvoorbeeld van één van de mogelijke complicaties die kunnen volgen na een flitsscheiding.

Met de implementatie van de Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding in 2009 is de mogelijkheid tot het geruisloos omzetten van een huwelijk in een geregistreerd partnerschap geschrapt, daarmee is vanzelfsprekend ook de procedure van de flitsscheiding onmogelijk gemaakt.³⁴

²⁹ M. van Mourik/A. Nuytink, *Personen- en familierecht, huwelijksvermogensrecht en erfrecht 2009*, p. 63.

³⁰ Verordening (EG) Nr. 1347/2000 van de Raad van 29 mei 2000 betreffende de bevoegdheid en de erkenning en tenuitvoerlegging van beslissingen in huwelijkszaken en inzake de ouderlijke verantwoordelijkheid van gemeenschappelijke kinderen (Pb EG 30 juni 2000 L 160/19)

³¹ Verordening (EG) Nr. 2201/2003 van de Raad van 27 november 2003 betreffende de bevoegdheid en de erkenning en tenuitvoerlegging van beslissingen in huwelijkszaken en inzake ouderlijke verantwoordelijkheid, en tot intrekking van Verordening (EG) Nr. 1347/2000 (Pb EG 23 december 2003 L 338/1).

³² Advies Staatscommissie voor het internationaal privaatrecht inzake initiatiefvoorstel 29.676, advies van 04 februari 2005, bijlage bij de memorie van toelichting, *Kamerstukken II*, 2003/04, 29.676 nr. 3.

³³ *Kamerstukken II*, 2004/05, 30.145 nr. 3.

³⁴ *Kamerstukken II*, 2004/05, 30.145 nr. 1.

2.2 De Echtscheidingsprocedure

In deze paragraaf wordt de echtscheidingsprocedure behandeld. Opmerking verdient dat deze paragraaf tevens van toepassing is op de andere wijzen van scheiding, behoudens daar waar elders in dit hoofdstuk uitdrukkelijk is aangegeven dat er sprake is van een afwijking van de echtscheidingsprocedure.

De volgende theoretische behandeling is noodzakelijk om voorbereid te zijn op de komende hoofdstukken, omdat in de volgende hoofdstukken steeds zal worden uitgegaan van een theoretische basis en wordt gesproken over (aanstaande) wijzigingen daarop. Aldus moet de basis behandeld zijn om een totaalbeeld te creëren. Om die reden wordt in deze paragraaf eerst aandacht besteed aan de rollen van verschillende partijen in de echtscheidingsprocedure, waarbij speciale aandacht aan de rol van de notaris besteed zal worden. Vervolgens wordt uiteengezet welke onderhandse-, notariële- en processtukken onderdeel uit (kunnen) maken van een echtscheidingsprocedure. Tot slot wordt het formeel recht met betrekking tot de echtscheidingsprocedure behandeld.

De rollen van de verschillende partijen

Een echtscheiding is een complex proces dat in ieder geval een grote impact zal hebben op het gezin (de ex-echtgenoten en eventueel de kinderen). Gezien de juridische en emotionele componenten van het proces en de uiteenlopende persoonlijke omstandigheden van de gezinnen die het proces moeten doorlopen, zijn er verschillende juridische beroepsgroepen die hun diensten aanbieden, waarbij het niet altijd gemakkelijk is om de rollen die zij spelen van elkaar te onderscheiden.

De eerste gegarandeerde beroepsgroep is deze van de advocaten. Zij vervullen in ieder geval de rol van de verplichte procesvertegenwoordiging voor de (ex-)echtgenoten, omdat zij de zorg dragen voor het indienen van de nodige processtukken.³⁵ Tevens kunnen zij de rol van echtscheidingsbegeleider vervullen, daarbij zullen zij de (ex-)echtgenoten begeleiden in een bemiddelingsproces met als doel om in onderling overleg afspraken omtrent de scheiding te maken.^{36 37}

Naast de advocaat zal in de huidige echtscheidingsprocedure altijd een rechter betrokken zijn en zijn rol zal afhankelijk van de eensgezindheid van de (ex-)echtgenoten zeer uitgebreid of juist beperkt zijn.³⁸ De rechter spreekt de echtscheiding uit en treft de nodige voorzieningen voor de (ex-)echtgenoten. Waar mogelijk zal de rechter gedurende de procedure de (ex-)echtgenoten verwijzen naar een echtscheidingsbegeleider, zodat zij in onderling overleg afspraken omtrent de echtscheiding kunnen maken waarin zij zich hopelijk na afloop van de procedure in zullen kunnen berusten. Ook kan de rechter de Raad voor de Kinderbescherming (hierna: RvdK) (in geval er minderjarige kinderen betrokken zijn) vragen een partij in de procedure te zijn.³⁹ De RvdK zal op verzoek van de rechter bemiddelen over gezag en omgang en daarover een advies uitbrengen aan de rechter.⁴⁰

³⁵ Artikel 278 lid 3 Rv juncto artikel 815 Rv.

³⁶ W.D. Kolkman e.a., *Handboek Familievermogensrecht 2013/2014*, p. 308.

³⁷ Deze advocaten zijn specialisten – echtscheidingsadvocaten – en zij zijn veelal aangesloten bij de Vereniging voor Familierecht Advocaten en Scheidingsbemiddelaars (hierna: VFAS). VFAS, *Welkom bij de VFAS*, geraadpleegd op 3 april 2015 <<http://www.verenigingfas.nl>>.

³⁸ W.D. Kolkman e.a., *Handboek Familievermogensrecht 2013/2014*, p. 308.

³⁹ W.D. Kolkman e.a., *Handboek Familievermogensrecht 2013/2014*, p. 307.

⁴⁰ Artikel 810 Rv. Raad voor de Kinderbescherming, *Gezag en omgang na scheiding*, geraadpleegd op 3 april 2015 <<https://www.kinderbescherming.nl>>.

Een volgende partij is de notaris en hij kan in de echtscheidingsprocedure verschillende rollen aannemen. Op de eerste plaats kan de notaris optreden als echtscheidingsbegeleider.^{41 42} In deze rol zal de notaris de echtgenoten begeleiden gedurende de gehele echtscheidingsprocedure en zal de notaris zijn deskundigheid op het gebied personen- en familierecht kunnen aanwenden om de echtgenoten in goed overleg te bewegen tot het bereiken van overeenstemming over de vele gewichtige gevolgen van de echtscheiding en de daarvoor van belang te treffen regelingen. Een notaris zal deze gevolgen weten in te schatten en de echtgenoten waardevolle aanbevelingen daarover kunnen doen, bv. met betrekking tot erfrecht (de testamenten) en het huwelijksgoederenregime (verrekening van het vermogen). Nu de notaris niet bevoegd is op te treden als procesvertegenwoordiger, zal hij voor de formele echtscheidingsprocedure een procesadvocaat vragen de processtukken in te dienen.⁴³ Op de tweede plaats (eventueel in navolging van de hiervoor besproken rol van de notaris) kan de notaris optreden als uitvoerder van de echtscheidingsbeschikking. Dit omdat de notaris notariële akten met executoriale kracht kan passeren, hetgeen noodzakelijk is voor met name de verdeling van de gezamenlijke woning.

Tot slot de rol van scheidingsmakelaars en mediators etc. Deze beroepsgroep biedt diensten aan die strekken tot het begeleiden van de gesprekken van scheidende echtgenoten om tot overeenstemming over de gevolgen en voorwaarde inzake de echtscheiding te komen. Zij hebben niet de bevoegdheid op te treden als procesvertegenwoordiging en ook niet de bevoegdheid notariële akten te passeren, daardoor zal deze beroepsgroep onmogelijk de gehele echtscheidingsprocedure kunnen verzorgen en zal de noodzaak voor het inroepen van een andere partij blijven bestaan.

Processtukken

De echtscheidingsprocedure zal ongeacht de aard van het verzoek (betreft het een gezamenlijk of eenzijdig verzoek), altijd worden ingeleid met een verzoekschrift.⁴⁴ Dit verzoekschrift dient aan de algemene en aanvullende eisen van het Wetboek van burgerlijke Rechtsvordering (hierna: WvRv) te voldoen.⁴⁵ Het verzoekschrift vermeldt de personalia van betrokken personen (echtgenoten, kinderen, procesvertegenwoordiger(s)) en geeft gemotiveerd de reden voor de aanvraag van de scheiding aan, ook dient de aanvraag door een aantal bescheiden begeleid te worden zoals o.a. een afschrift van de huwelijksakte. Na de indiening van het verzoekschrift behoort binnen veertien dagen een afschrift van het verzoekschrift door een deurwaarder aan de niet verzoekende echtgenoot betekend te worden (betekening is dus niet noodzakelijk in geval van een gezamenlijk verzoek), om hem in de gelegenheid te stellen binnen een bepaald termijn een verweerschrift in te dienen of uitstel daartoe te verzoeken.⁴⁶ Een verweerschrift is het schriftelijk verweer in reactie op het verzoekschrift.⁴⁷ De niet verzoekende echtgenoot is niet wettelijk gehouden tot het voeren van verweer, hij heeft de keuze zijn medewerking te verlenen, verweer te voeren of zich gedurende de procedure afzijdig te houden.

⁴¹ W.D. Kolkman e.a., *Handboek Familievermogensrecht 2013/2014*, p. 309.

⁴² Deze notarissen zijn specialisten – een notariële specialisten vereniging op het gebied van mediation en scheidingsbemiddeling – en zij zijn veelal aangesloten bij de Vereniging van Mediators en Scheidingsbemiddelaars in het Notariaat (hierna: VMSN). VMSN, *Over VMSN de vereniging*, geraadpleegd op 3 april 2015 <<http://www.vmsn.nl>>.

⁴³ W.D. Kolkman e.a., *Handboek Familievermogensrecht 2013/2014*, p. 309.

⁴⁴ Artikel 1:150 BW juncto artikel 1:154 BW juncto artikel 1:169 lid 1 BW juncto artikel 1:179 lid 1 BW.

⁴⁵ Artikel 278 Rv juncto artikel 815 Rv.

⁴⁶ W.H.B. den Hartog, *monografieën (echt)scheidingsrecht Deel 10 (echt)scheidingsprocesrecht 2014*, p. 84.

⁴⁷ Artikel 282 Rv.

Sinds invoering van de Wet bevordering voortgezet ouderschap is niet alleen een eind aan de flitsscheiding gekomen, maar is ook voor scheidende ouders van minderjarige kinderen de verplichting tot het opstellen van een ouderschapsplan geïntroduceerd.⁴⁸ Het ouderschapsplan dient door de (ex-)echtgenoten op schrift gesteld te worden en is een verplicht onderdeel van een verzoekschrift voor een echtscheidingsprocedure waarbij minderjarige kinderen betrokken zijn (net als dit het geval is bij een scheiding van tafel en bed). De (ex-)echtgenoten zijn vrij om te bepalen hoe uitgebreid het ouderschapsplan hun inziens zou moeten zijn, er zijn slechts een aantal eisen welke uit de wet volgen. Zo dienen de (ex-)echtgenoten ten minste afspraken betreffende de verdeling van de zorg- en opvoedtaken te maken, evenals de wijze waarop zij elkaar willen informeren over de ontwikkeling van het kind, alsook de regeling voor omgang met het kind en tot slot de verdeling van de kosten die met het opvoeden van het kind gemoeid zijn.⁴⁹

In het geval van een ontbinding van het huwelijk na scheiding van tafel en bed bestaat al een ouderschapsplan (deze is opgesteld en getoetst gedurende de procedure van scheiding van tafel en bed), welke met het oog op de ontbinding en eventueel gewijzigde omstandigheden wel gewijzigd kan worden.

Een ander processtuk is het echtscheidingsconvenant (hierna: convenant). Een convenant is een overeenkomst welke echtgenoten sluiten, waarin zij regelingen treffen aangaande de gevolgen van de echtscheiding.⁵⁰ Veelal zullen in een convenant dus afspraken opgenomen zijn inzake o.a. de verdeling en/of verrekening van de gemeenschap, partner- en kinderalimentatie etc. Het convenant is aldus een overeenkomst en om die reden is de wetgeving voor overeenkomsten in het algemeen van toepassing op een convenant.⁵¹ Dat betekent dat een convenant alleen rechtsgeldig tot stand kan komen indien er sprake is van wilsovereenstemming tussen de echtgenoten. Als er m.b.t. de wilsovereenstemming zich een complicatie voordoet, bijvoorbeeld een wilsontbreken of een wilsgebreken, dan is het convenant vernietigbaar. Het convenant is net als overeenkomsten in het algemeen in principe vormvrij en kan door de echtgenoten mondeling of onderhands gesloten worden, m.u.v. de schriftelijkheidseis voor wat betreft het beding van niet-wijzigbaarheid, het afwijken van de norm van verdelen bij helften en het ouderschapsplan.⁵² In de praktijk zal het convenant echter veelal door een echtscheidingsbegeleider (notaris, advocaat of mediator) worden gemaakt n.a.v. het traject dat de echtscheidingsbegeleider met de echtgenoten doorlopen heeft. Een echtscheidingsbegeleider zal namelijk in staat zijn de wensen en behoeften van beide echtgenoten te belichten en hen daarbij tevens te wijzen op mogelijke (toekomstige) complicaties.⁵³ Door het convenant middels een notariële akte te maken, of in een verzoekschrift de rechter te vragen het convenant geheel of gedeeltelijk in zijn einduitspraak op te nemen, krijgt het convenant executoriale kracht. Hetgeen betekent dat de afspraken bij niet nakoming daarvan direct middels een deurwaarder zijn af te dwingen.

Na de behandeling van een volledig verzoekschrift en een eventueel verweer op het verzoekschrift, zal de rechter uitspraak doen. Nu het een verzoekschriftprocedure betreft wordt deze (eind)uitspraak ook wel een beschikking genoemd. Ten einde de gemaakte en getoetste afspraken executoriale kracht te geven, kunnen partijen de rechter vragen het

⁴⁸ W.D. Kolkman e.a., *Handboek Familievermogensrecht 2013/2014*, p. 491.

⁴⁹ Artikel 1: 247 BW juncto artikel 1:247a BW. W.D. Kolkman e.a., *Handboek Familievermogensrecht 2013/2014*, p. 493.

⁵⁰ W.D. Kolkman e.a., *Handboek Familievermogensrecht 2013/2014*, p. 328.

⁵¹ Titel 5 van Boek 6 van het Burgerlijk Wetboek

⁵² Artikel 1:159 lid 1 BW juncto artikel 1:100 BW juncto artikel 815 lid 2 Rv.

⁵³ W.D. Kolkman e.a., *Handboek Familievermogensrecht 2013/2014*, p. 329.

convenant geheel of gedeeltelijk in de beschikking op te nemen, het verzoek hiertoe moet middels een verzoekschrift gedaan zijn.⁵⁴

Indien de ex-echtgenoten wensen de uitgesproken echtscheiding zo spoedig mogelijk onaantastbaar te maken, dan kunnen zij daartoe overgaan door een akte van berusting op te stellen en beide te ondertekenen. In de akte van berusting verklaren de ex-echtgenoten zich te berusten in de beschikking van de rechter en verklaren zij dat zij daartegen geen rechtsmiddelen wensen in te zetten, zo geven zij als het ware toestemming om de echtscheidingsbeschikking te doen inschrijven in de registers van de burgerlijke stand.⁵⁵ Op het moment dat de echtscheidingsbeschikking is ingeschreven is het huwelijk beëindigd.

De procedure

Zoals gezegd zal de echtscheidingsprocedure aanvangen door het indienen van ofwel een eenzijdig of een gezamenlijk verzoek tot echtscheiding. De keuze voor een eenzijdig of gezamenlijk verzoek is bepalend voor het verdere verloop van de procedure, daarom zal op deze plaats ten behoeve van een helder overzicht de procedure tweemaal beschreven worden. Eerst wordt uitgegaan van een gezamenlijk verzoek en vervolgens van een eenzijdig verzoek.

In het geval er sprake is van een gemeenschappelijk verzoek zullen de beide echtgenoten - doorgaans vertegenwoordigd door één advocaat (beide een advocaat is evengoed een mogelijkheid) – de procedure inleiden door een verzoekschrift te doen indienen door de procesvertegenwoordiger(s). Veelal zullen de echtgenoten nog voorafgaand aan het indienen van het verzoek (al dan niet onder begeleiding) gezamenlijk afspraken omtrent de echtscheiding gemaakt hebben, deze afspraken worden opgenomen in het convenant en deze wordt als onderdeel van het verzoekschrift mede ingediend. Als er minderjarige kinderen bij de echtscheiding betrokken zijn dient tevens een ouderschapsplan met het verzoekschrift mede ingediend te worden, het ouderschapsplan is in tegenstelling tot het convenant wel een verplicht gesteld processtuk zonder welke de echtscheiding doorgaans niet uitgesproken zal worden.

De grond voor de echtscheiding is in alle gevallen een duurzame ontwrichting van het huwelijk, van duurzame ontwrichting is sprake als ten minste één van beide echtgenoten stelt dat voortzetting van het huwelijk ondragelijk is geworden en er geen redelijke kans bestaat op herstel van een gezonde echtelijke verhouding.⁵⁶

Wanneer het verzoekschrift en de begeleidende processtukken ingediend zijn (dit wordt ingediend bij de griffie van de rechtbank), zal in geval van een gezamenlijk verzoek doorgaans geen zitting plaatsvinden, de rechter zal op basis van de processtukken tot een eindbeslissing komen. De termijn voor deze uitspraak genaamd een beschikking bedraagt in dit geval drie weken na ontvangst van het verzoekschrift.⁵⁷

Indien er sprake is van een eenzijdig verzoek zullen de echtgenoten afzonderlijk van elkaar een advocaat als procesvertegenwoordiger aanstellen. Om de procedure in te leiden zal ook nu een verzoekschrift moeten worden ingediend. In het verzoekschrift zal de verzoekende echtgenoot stellen dat het huwelijk duurzaam ontwricht is, omdat dit de enige grond is voor

⁵⁴ Artikel 819 Rv.

⁵⁵ W.D. Kolkman e.a., *Handboek Familievermogensrecht 2013/2014*, p. 309.

⁵⁶ HR Den Haag 13 februari 2009, ECLI:NL:HR:2009:BG6720

⁵⁷ Landelijk Overleg van Voorzitters Familie- en Jeugdrecht, *Procesreglement Scheiding 14^e druk januari 2015*, p. 24.

chtscheiding. Het is daarom noodzakelijk dat in het verzoekschrift gemotiveerd wordt aangegeven dat er sprake is van een duurzame ontwrichting, eventuele bewijslevering daartoe (bijv. aantonen dat de echtgenoten al enige tijd gescheiden van elkaar leven) kan een doorslaggevende aanwijzing zijn voor een rechter om een duurzame ontwrichting vast te stellen.

Nu het een eenzijdig verzoek betreft zal binnen veertien dagen na indiening van het verzoekschrift een afschrift daarvan aan de niet-verzoekende echtgenoot door een deurwaarder betekend moeten worden.⁵⁸ Het betekenen van het afschrift van het verzoekschrift is noodzakelijk om de niet-verzoekende echtgenoot in te lichten over de aanstaande procedure en zijn rechten en plichten gedurende de procedure, zo wordt er in het exploit o.a. een verweertermijn gesteld van (onder reguliere omstandigheden) zes weken.⁵⁹ De niet verzoekende echtgenoot kan in reactie op het verzoekschrift een verweerschrift maken, in het verweerschrift kan hij gemotiveerd uiteenzetten om welke reden(en) hij niet van mening is dat het huwelijk duurzaam ontwricht is of kan hij een pensioenverweer voeren. Een verweer gebaseerd op het betwisten van de gestelde duurzame ontwrichting van het huwelijk is een verweer dat slechts zelden gehonoreerd wordt nu de rechter de duurzame ontwrichting in de meeste gevallen vast zal stellen op basis van een onderbouwde en volhardende verklaring van de verzoekende echtgenoot, maar uit jurisprudentie blijkt dat dit ondanks een kleine kans van slagen wel een mogelijkheid is.⁶⁰

Een tweede verweer – het pensioenverweer – kan de echtscheiding aanhouden, omdat voorkomen dient te worden dat de niet- verzoekende echtgenoot slecht verzorgd achter zal blijven na de echtscheiding. Een pensioenverweer richt zich dan ook op het aantonen van verlies of ernstige vermindering van inkomen bij voortijdig overlijden van de verzoekende-echtgenoot, als dit aangetoond kan worden zal de rechter de echtscheiding aanhouden tot daar een regeling voor is getroffen.⁶¹

Indien de niet-verzoekende echtgenoot niet wenst verweer te voeren kan hij een referteverklaring afgeven. In een referteverklaring verklaart de niet-verzoekende echtgenoot bekend te zijn met het verzoekschrift en dat hij wenst af te zien van zijn mogelijkheid tot het voeren van verweer. Zodoende hoeft het verweertermijn niet afgewacht te worden, kan worden afgezien van een zitting en zal de rechter overgegaan tot het vormen van zijn beschikking. In het geval de niet-verzoekende echtgenoot geen verweer voert, geen referteverklaring afgeeft en zich anderszins ook niet mengt in de procedure, laat hij verstek gaan en zal de rechter zijn beslissing nemen op basis van de door de verzoekende-echtgenoot aangedragen stukken.

Na een verweer volgt aldus een zitting, deze zitting is niet openbaar en staat daarom niet open voor publiek. Tijdens de zitting worden de echtgenoten over en weer gehoord door de rechter, waarbij de verzoekende partij altijd eerst het woord krijgt. De rechter kan gedurende de zitting ook vragen stellen aan betrokken partijen. Op de eerste plaats de beide echtgenoten, maar ook betrokken professionele partijen als de RvdK. Vier weken na de zitting volgt de beschikking.⁶²

⁵⁸ Artikel 816 Rv.

⁵⁹ Landelijk Overleg van Voorzitters Familie- en Jeugdrecht, Procesreglement Scheiding 14^e druk januari 2015, p. 15.

⁶⁰ GH 's-Hertogenbosch 1 mei 2014, ECLI:NL:GHSHE:2014:1239.

⁶¹ W.D. Kolkman e.a., *Handboek Familievermogensrecht 2013/2014*, p. 513.

⁶² Landelijk Overleg van Voorzitters Familie- en Jeugdrecht, Procesreglement Scheiding 14^e druk januari 2015, p. 24.

Ongeacht de aard van het inleidend verzoekschrift zal de rechter voor hij overgaat tot het geven van een beschikking altijd de bij de procedure betrokken minderjarige kinderen van twaalf jaar en ouder in de gelegenheid stellen schriftelijk of mondeling hun mening aangaande gezag en omgang kenbaar te maken.

Ook zal een rechter gedurende een procedure, met name gedurende de zitting, partijen proberen te bewegen tot het maken van afspraken omtrent de echtscheiding onderling, de rechter zal partijen daarvoor verwijzen naar een mediator of andere bemiddelaar. Als de communicatie tussen partijen dermate verstoord is dat dit onmogelijk is geworden, dan zal de rechter gedwongen zijn zelf over de regelingen omtrent de echtscheiding te beslissen. Zo ook over de invulling van het ouderschapsplan, de RvdK zal de rechter daarover adviseren.

Voor wat betreft de voorzieningen geldt tevens in elke echtscheidingsprocedure dat beide echtgenoten de rechter middels een afzonderlijk verzoekschrift kunnen vragen een voorlopige voorziening (hoofdzakelijk aangaande alimentatie en de gemeenschappelijke woning) te treffen, dit kan voorafgaand en gedurende de echtscheidingsprocedure.⁶³ Op het moment dat de beschikking is ingeschreven in het huwelijksgoederenregister, waarmee de echtscheiding definitief is geworden, komen de voorlopige voorzieningen te vervallen.⁶⁴ De rechter kan vervolgens nevenvoorzieningen treffen, o.a. inzake alimentatie alsook gezag en omgang.⁶⁵

Tot slot de kosten van de echtscheidingsprocedure, tot de kosten behoren in ieder geval de verschuldigde griffierechten. Voor elk afzonderlijk ingediend verzoekschrift zijn griffierechten verschuldigd. Afhankelijk van de keuze van de echtgenoten voor één of meerdere professionele partijen (advocaten, notarissen, mediators etc.) lopen de kosten verder op.

De rechtsmiddelen

Tegen het uitspreken van de echtscheiding (de beschikking) kan op de eerste plaats het rechtsmiddel hoger beroep worden ingezet, dan zal een Hof de zaak opnieuw in behandeling nemen en opnieuw een inhoudelijke beslissing in de vorm van een beschikking geven.⁶⁶ Deze stap wordt met name gezet na bij verstek uitgesproken echtscheiding, omdat er geen verzetprocedure mogelijk is.⁶⁷ Tegen de uitspraak van het Hof is het rechtsmiddel cassatie in te zetten, in cassatie wordt de zaak door de Hoge Raad (hierna: HR) beoordeeld.⁶⁸ Nu zal geen inhoudelijke behandeling volgen, nu zal het proces in eerste en tweede aanleg beoordeeld worden. Pas als de HR oordeelt dat er sprake is van een onjuiste rechtsopvatting in een inhoudelijk proces, zal zij terug verwijzen naar de rechtbank of het Hof waar een nieuwe inhoudelijke behandeling zal volgen.⁶⁹

2.3 Het beëindigen van een geregistreerd partnerschap

Tot het slot van dit hoofdstuk wordt de beëindiging van het geregistreerd partnerschap summier behandeld, dit omdat door de voorgenomen wijzigingen op de procedure voor het beëindigen van het geregistreerd partnerschap deze procedure een relevant onderdeel van deze scriptie is.

⁶³ Landelijk Overleg van Voorzitters Familie- en Jeugdrecht, Procesreglement Scheiding 14^e druk januari 2015, p.

⁶⁴ Artikel 826 lid 1 Rv.

⁶⁵ Artikel 827 Rv.

⁶⁶ Artikel 820 Rv.

⁶⁷ W.H.B. den Hartog Jager, *Monografieën (echt)scheidingsrecht Deel 10 (echt)scheidingsprocesrecht 2014*, p. 235.

⁶⁸ Artikel 820 Rv.

⁶⁹ W.H.B. den Hartog Jager, *Monografieën (echt)scheidingsrecht Deel 10 (echt)scheidingsprocesrecht 2014*, p. 265.

Het beëindigen van het geregistreerd partnerschap met tussenkomst van de rechter

Als er sprake is van een eenzijdige wens tot het beëindigen van een geregistreerd partnerschap, dienen de geregistreerd partners dezelfde procedure te volgen als de echtscheidingsprocedure op eenzijdig verzoek (aldus op tegenspraak) voor echtgenoten. Ook zal voor het beëindigen van het geregistreerd partnerschap tussenkomst van een rechter noodzakelijk zijn als er minderjarige kinderen betrokken zijn bij de voorgenomen beëindiging van het partnerschap. In dat geval dient dezelfde procedure gevolgd te worden als de procedure voor een echtscheiding waarbij minderjarige kinderen betrokken zijn (in geval van deze procedure kan dus zowel van een eenzijdig als gezamenlijk verzoek sprake zijn).⁷⁰

Het beëindigen van het geregistreerd partnerschap zonder tussenkomst van de rechter

In het geval de geregistreerd partners in onderling overleg (al dan niet onder begeleiding van een bemiddelaar) de voorwaarden voor de beëindiging van het partnerschap kunnen afspreken en daarmee geen minderjarige kinderen gemoeid zijn, hebben zij de mogelijkheid de beëindiging te realiseren zonder tussenkomst van een rechter. De partners dienen een advocaat of notaris te benaderen met het verzoek om een overeenkomst tot de beëindiging van het geregistreerd partnerschap op te stellen. In deze overeenkomst moeten ten minste afspraken en regelingen opgenomen zijn inzake partneralimentatie, gebruik of verdeling van de gezamenlijke (eigen of gehuurde) woning, de verdeling van de gemeenschap en afspraken omtrent de pensioenrechten. Deze overeenkomst dient vervolgens binnen drie maanden te zijn ingeschreven door een ambtenaar van de burgerlijke stand in de registers van de burgerlijke stand.⁷¹

Als de partners ervoor kiezen een notaris deze overeenkomst op te laten stellen en de verdere procedure te laten verzorgen dan zal de deskundigheid van de notaris zeer waardevol blijken te zijn. De notaris kan namelijk ook de gemaakte overeenkomst tot beëindiging uitvoeren door voor de ex-partners inzake de woning een akte van verdeling te maken en de financiering van de woning te verzorgen d.m.v. het doorhalen van de oude hypotheek en het maken van een nieuwe hypotheek akte voor de partner die de woning in eigendom neemt. Ook wat betreft de gemeenschap kan de notaris veel betekenen, met betrekking tot het vermogen kan de notaris de verrekening daarvan verzorgen en voor wat betreft de eigendommen kan de notaris een vaststellingsovereenkomst maken om de goederen tussen de partners te verdelen en daarmee het eigendom van de verdeelde goederen aan de betreffende partner toe te kennen. Zodoende kan de procedure op deze wijze door één deskundige worden verzorgd, wat vaak erg tijds- en kostenefficiënt blijkt te zijn en wellicht door het drukkende emotionele aspect van het beëindigen van een relatie ook een meerwaarde kan hebben nu partners voor één vertrouwenspersoon kunnen kiezen.

2.4 Samenvatting

In dit hoofdstuk zijn verschillende wijzen van scheiden besproken en hebt u kunnen opmerken dat de verschillende procedures om te komen tot een scheiding sterk verband houden met de echtscheidingsprocedure (behoudens de flitscheiding en het beëindigen van het geregistreerd partnerschap zonder tussenkomst van de rechter). In de kern zal elke procedure worden ingeleid met een verzoekschrift en veelal begeleid worden door een

⁷⁰ Artikel 1:80 c BW juncto 1:80 d BW

⁷¹ Artikel 1:80 c BW juncto 1:80 d BW

convenant en ouderschapsplan (indien er minderjarige kinderen betrokken zijn). Scheidende partners worden zoveel mogelijk bewogen tot het in overleg treffen van regelingen omtrent de scheiding. Deze sturing volgt uit wetgeving (Wet bevordering voortgezet ouderschap) die op basis van politieke initiatieven is gevormd. Voor deze sturende wetgeving/procedure is gekozen om scheidings- en omgangsproblematiek zoveel mogelijk te beperken. Nu wordt namelijk gegarandeerd dat een rechter de wensen, behoefte en draagkracht van elke scheidende Nederlander en elk minderjarig kind van scheidende ouders zal beoordelen en vervolgens in een beschikking alleen regelingen zal treffen of accorderen die rechtvaardig zijn en in het belang van de betrokken kinderen.

Zijn de huidige gecontroleerde en beschermende wijze van scheiden (en de daarbij behorende onontkoenlijke plichten en kosten) nog verenigbaar met de huidige maatschappelijke normen en waarden met betrekking tot relaties, opvoeding en dus ook scheiden? In het volgende hoofdstuk wordt ingegaan op de in wetsvoorstel "Scheiden zonder rechter" voorgenomen wijzigingen en wordt kort een relatie gelegd met de achterliggende redenen voor de voorgenomen wijzigingen.

Hoofdstuk 3: Wetsvoorstel “Scheiden zonder rechter”

In navolging op het voorgaand hoofdstuk inzake het huidige echtscheidingsrecht, wordt in dit hoofdstuk de mogelijk - op basis van wetsvoorstel “Scheiden zonder rechter” - toegevoegde echtscheidingsprocedure gegeven. Om de complete achtergrond van het wetsvoorstel te belichten wordt op de eerste plaats uiteengezet waarom de overheid reden ziet tot het wijzigen van het huidige echtscheidingsrecht en wordt op de tweede plaats een eerder verworpen wetsvoorstel behandeld nu deze veel parallellen kent met betrekking tot het wetsvoorstel in kwestie.

3.1 De maatschappelijke ontwikkelingen en de daaropvolgende juridische gevolgen

De trends op het gebied van relatievorming in de Nederlandse maatschappij leggen onmiskenbaar een informalisering van relatievorming bloot.⁷² Waar in het verleden het standaardpatroon nog bestond uit enkel het trouwen van heteroseksuele partners, die gedurende het huwelijk kinderen kregen en tot de dood gehuwd bleven, is het spectrum van relatie- en gezinsvorming de laatste decennia enorm verbreed.⁷³ Nu relatie- en gezinsvorming steeds meer als een privé aangelegenheid wordt beschouwd, worden de door wetgeving opgelegde verplichtingen (bijvoorbeeld m.b.t. een huwelijksluiting of echtscheiding) aanzienlijk minder wenselijk geacht en wordt meer waarde gehecht aan de individuele vrijheid om in dergelijke kwesties eigen keuzes te maken.⁷⁴

Deze maatschappelijke trend is een gevolg van de emancipatie van vrouwen, vrouwen van huidige en toekomstige generaties zullen de onderwijsprestaties van mannen evenaren en daarmee kunnen vrouwen financiële onafhankelijkheid realiseren.⁷⁵ Dit versterkt de informalisering van relatie- en gezinsvorming. Nu de formalisering van een relatie steeds meer wordt gezien als een beperking van de individuele vrijheid om keuzes te maken in privé aangelegenheden, wordt door de maatschappij aan de overheid een signaal gegeven, nl. dat de hoge mate van regulering van de overheid in privé aangelegenheden niet (meer) wenselijk is.

Wetgeving is dynamisch en zal altijd de maatschappelijke en technologische ontwikkelingen volgen om voldoende relevant en voldoende regulerend te zijn. Zodoende zijn de laatste decennia met betrekking tot het personen- en familierecht verschillende ingrijpende wijzigingen geweest, o.a. het introduceren van het geregistreerd partnerschap, het openstellen van het huwelijk voor homoseksuele partners en het hervormen van het huwelijksvermogensrecht. De voornoemde ontwikkeling – de informalisering van relatievorming – biedt grond voor het wijzigen van het echtscheidingsrecht. Zo blijkt ook uit de Memorie van Toelichting van het wetsvoorstel.⁷⁶

⁷² J.J. Latten, in: *Trends in samenwonen en trouwen. De schone schijn van burgerlijke staat, Bevolkingstrends 4^e kwartaal 2004*, p. 1 – 58, CBS.

⁷³ J.J. Latten, in: *Trends in samenwonen en trouwen. De schone schijn van burgerlijke staat, Bevolkingstrends 4^e kwartaal 2004*, p. 1 – 58, CBS.

⁷⁴ J.J. Latten, in: *Trends in samenwonen en trouwen. De schone schijn van burgerlijke staat, Bevolkingstrends 4^e kwartaal 2004*, p. 1 – 58, CBS.

⁷⁵ J.J. Latten, in: *Trends in samenwonen en trouwen. De schone schijn van burgerlijke staat, Bevolkingstrends 4^e kwartaal 2004*, p. 1 – 58, CBS.

⁷⁶ *Kamerstukken II 2014/15*, 34 118, nr. 3, p. 1.

3.2 Initiatiefvoorstel Wet beëindiging huwelijk zonder rechterlijke tussenkomst en vormgeving voortgezet ouderschap

Op 1 juli 2004 heeft de heer Luchtenveld – destijds Tweede Kamerlid voor de VVD fractie – het initiatiefvoorstel “Wet beëindiging huwelijk zonder rechterlijke tussenkomst en vormgeving voortgezet ouderschap”⁷⁷ (hierna: initiatiefvoorstel) ingediend. Het initiatiefvoorstel stelt een procedure voor het ontbinden van een huwelijk zonder rechterlijke tussenkomst voor, bij wijze van een administratieve procedure. Dit initiatiefvoorstel streeft ernaar het echtscheidingsrecht zodoende te wijzigen dat partners zelf de verantwoordelijkheid nemen de ontbinding van het huwelijk te realiseren en daarbij ook regelingen omtrent de gevolgen daarvan te treffen. De in het initiatiefvoorstel voorgenomen wijziging is een antwoord op de wens van de Nederlandse maatschappij, nl. de mogelijkheid om op eigen verantwoordelijkheid keuzes te maken inzake het beëindigen van het huwelijk en dus een in mindere mate regulerende overheid met betrekking tot deze kwestie.⁷⁸ Deze maatschappelijke wens blijkt in ieder geval uit de populariteit van de destijds mogelijk zijnde flits scheiding, waarbij echtgenoten deze geknutselde procedure konden doorlopen om betrokkenheid van een rechter te vermijden.⁷⁹

Aan de procedures voor de ontbinding van het huwelijk zou op basis van de visie van het initiatiefvoorstel een nieuwe procedure toegevoegd worden. Deze procedure zou een administratieve procedure zijn, waarbij echtgenoten de ambtenaar van de burgerlijke stand een verklaring - welke met wederzijds goedvinden tot stand is gekomen en door een bevoegd juridisch deskundige mede ondertekend en gedateerd is – doen inschrijven in de registers van de burgerlijke stand (voorgesteld artikel 1:149 sub c BW).⁸⁰ De inhoud (volgt uit voorgesteld artikel 1:150 BW) van deze verklaring zou ten minste dienen te vermelden dat beide echtgenoten het huwelijk wensen te beëindigen nu het duurzaam ontwricht is. Daarbij dient op straffe van nietigheid de verklaring te bevatten een ouderschapsplan, een regeling omtrent het gebruik en bewoning van het echtelijk hoofdverblijf, een regeling betreffende de verdeling van de gemeenschap en een regeling met betrekking tot vererving of verrekening van pensioenrechten.⁸¹ Aldus zou de voorgestelde procedure in hoofdlijnen overeenkomen met de beëindiging van een geregistreerd partnerschap zonder tussenkomst van de rechter.

Naast het toevoegen van een administratieve procedure volgt uit het initiatiefvoorstel het voornemen om de mogelijkheid een huwelijk om te zetten naar een geregistreerd partnerschap te schrappen, er zou immers worden voorzien in een buitengerechtelijke procedure tot het ontbinden van een huwelijk.⁸²

Het initiatiefvoorstel werd positief ontvangen, ten minste met betrekking tot de intentie daarvan. De juridische kwaliteit van het initiatiefvoorstel genereerde daarentegen verschillende negatieve reacties en daaropvolgende amendementen. Met name de

⁷⁷ *Kamerstukken II* 2003/04, 29 676, nr. 3.

⁷⁸ *Kamerstukken II* 2003/04, 29 676, nr. 3. P. 1.

⁷⁹ Gedurende de periode 2001 tot 2009 – de periode waarin de flits scheiding op basis van het recht destijds mogelijk was – hebben 30.000 echtparen hun huwelijk omgezet naar een geregistreerd partnerschap en vervolgens het geregistreerd partnerschap zonder tussenkomst van een rechter te ontbinden. CBS, *30.000 stellen uit elkaar met flits scheiding*, geraadpleegd op 24 april 2015 <<http://www.cbs.nl>>.

⁸⁰ Advies Staatscommissie voor het internationaal privaatrecht inzake initiatiefvoorstel 29.676, advies van 04 februari 2005, bijlage bij de memorie van toelichting, *Kamerstukken II*, 2003/04, 29.676 nr. 3. p. 2.

⁸¹ Advies Staatscommissie voor het internationaal privaatrecht inzake initiatiefvoorstel 29.676, advies van 04 februari 2005, bijlage bij de memorie van toelichting, *Kamerstukken II*, 2003/04, 29.676 nr. 3. p. 3.

⁸² Advies Staatscommissie voor het internationaal privaatrecht inzake initiatiefvoorstel 29.676, advies van 04 februari 2005, bijlage bij de memorie van toelichting, *Kamerstukken II*, 2003/04, 29.676 nr. 3. p. 3.

erkenning in het buitenland (zowel binnen als buiten Europa) van de voorgestelde echtscheidingsprocedure was een aspect waar ernstige bezwaren over geuit zijn.⁸³ Nu de voorgestelde procedure in zijn kern berust op de wil van de echtgenoten (de verklaring) en de inschrijving van de verklaring daartoe door de ambtenaar van de burgerlijke stand, zou de voorgestelde echtscheidingsprocedure hoogstwaarschijnlijk niet vallen onder het bereik van Brussel II bis.⁸⁴ Dit omdat er op grond van Brussel II bis sprake kan zijn van internationale erkenning wanneer voldaan is aan de eisen gesteld aan de elementen erkenning en bevoegdheid. Zodoende kan er pas sprake zijn van erkenning als er sprake is van een constitutieve beslissing van een daartoe bevoegde autoriteit.⁸⁵ De daartoe bevoegde autoriteit is een autoriteit welke het toepasselijke recht kan toetsen. Aan de eisen van de beide elementen is middels het initiatiefvoorstel hoogstwaarschijnlijk onvoldoende voldaan om erkenning van de echtscheiding op deze administratieve wijze in het buitenland te verwezenlijken.⁸⁶

Op dertien juni 2006 is het initiatief voorstel dan ook verworpen door de Eerste Kamer, omdat het de juridische toets niet heeft doorstaan.⁸⁷ In plaats van het initiatiefvoorstel is vervolgens de Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding geïmplementeerd. Zodoende is de mogelijkheid een huwelijk geruisloos om te zetten naar een geregistreerd partnerschap onmogelijk gemaakt en is het opstellen van een ouderschapsplan voor verschillende wijzen van scheiden als voorwaarde gesteld.

3.3 De wijzigingen van Wetsvoorstel “Scheiden zonder rechter”

In navolging van het voornoemd initiatiefvoorstel en ter effectuering van hetgeen in het regeerakkoord is afgesproken, is op achttien december 2014 Wetsvoorstel “Scheiden zonder rechter” ter behandeling aangeboden aan de Tweede Kamer.⁸⁸ Het wetsvoorstel sluit aan op de wens van de maatschappij voor een terugtrekkende overheid in privé aangelegenheden.

Het wetsvoorstel beoogt een alternatieve echtscheidingsprocedure te introduceren, welke de echtscheidingsprocedure aanzienlijk zal vereenvoudigen, teneinde de maatschappelijke wens voor een terugtrekkende overheid in te willigen. Enige statelijke bemoeienis zal altijd gerechtvaardigd zijn i.v.m. de wijze waarop het Nederlandse recht is doorweven met het regelen van de juridische gevolgen van een huwelijk op tal van gebieden.⁸⁹ Maar gezien de ontwikkelingen van de laatste decennia kan deze hoge mate van statelijke bemoeienis niet gemakkelijk meer gerechtvaardigd worden m.b.t. echtgenoten die slechts een echtscheiding wensen en daarbij geen behoefte hebben aan het oordeel van een rechter. Nu zijn zij gehouden de gewenste echtscheiding aan een rechter te verzoeken en zich daarbij te laten bijstaan door verplichte procesvertegenwoordiging in een kostbare en tijdrovende formele procedure. Het is nu de wens van de maatschappij en het doel van de overheid om voor dit collectief een alternatieve regeling te treffen.

⁸³ Advies Staatscommissie voor het internationaal privaatrecht inzake initiatiefvoorstel 29.676, advies van 04 februari 2005, bijlage bij de memorie van toelichting, *Kamerstukken II*, 2003/04, 29.676 nr. 3.

⁸⁴ Verordening (EG) Nr. 2201/2003 van de Raad van 27 november 2003 betreffende de bevoegdheid en de erkenning en tenuitvoerlegging van beslissingen in huwelijkszaken en inzake ouderlijke verantwoordelijkheid, en tot intrekking van Verordening (EG) Nr. 1347/2000 (Pb EG 23 december 2003 L 338/1).

⁸⁵ Advies Staatscommissie voor het internationaal privaatrecht inzake initiatiefvoorstel 29.676, advies van 04 februari 2005, bijlage bij de memorie van toelichting, *Kamerstukken II*, 2003/04, 29.676 nr. 3. p. 4.

⁸⁶ Advies Staatscommissie voor het internationaal privaatrecht inzake initiatiefvoorstel 29.676, advies van 04 februari 2005, bijlage bij de memorie van toelichting, *Kamerstukken II*, 2003/04, 29.676 nr. 3. p. 3.

⁸⁷ *Kamerstukken I* 2005/06, 29 676, nr. 32. p. 1482-1483.

⁸⁸ *Kamerstukken II* 2014/15, 34 118, nr. 2.

⁸⁹ *Kamerstukken II* 2014/15, 34 118, nr. 3. p. 1.

De voorgestelde procedure

Voor de regeling van de voorgestelde echtscheidingsprocedure is aansluiting gezocht bij de huwelijksvoltrekking, de voorgestelde procedure is een gespiegelde huwelijksvoltrekking.⁹⁰

De procedure start wanneer de echtgenoten een verzoek tot echtscheiding indienen bij de ambtenaar van de burgerlijke stand van de woonplaats van één van beide echtgenoten.⁹¹ Dit verzoek dient te worden begeleid door bescheiden welke bij algemene maatregel van bestuur nog zullen worden voorgeschreven.⁹² Niet eerder dan de veertiende dag na indiening van het verzoek zal de echtscheiding tijdens een ceremoniële bijeenkomst worden uitgesproken door de ambtenaar van de burgerlijke stand.⁹³ De termijn van veertien dagen is gelijk aan de termijn van de huwelijksaangifte, dus ook m.b.t. de termijnen is aansluiting gezocht bij de procedure van de huwelijksvoltrekking.⁹⁴

Vóór de echtscheiding kan worden uitgesproken dient de ambtenaar van de burgerlijke stand te onderzoeken of aan de voorgestelde wettelijke voorwaarden is voldaan. Dit onderzoek vindt deels plaats gedurende de periode na indiening van het verzoek en deels gedurende de ceremoniële bijeenkomst. Op de eerste plaats dient de ambtenaar van de burgerlijke stand te onderzoeken of hij bevoegd is de echtscheiding uit te spreken (bevoegd is de ambtenaar van de burgerlijke stand van de woonplaats van één van beide echtgenoten, tenzij het huwelijk buiten Nederland is gesloten of beide echtgenoten een woonplaats buiten Nederland hebben, dan is bevoegd de ambtenaar van de burgerlijke stand van 's-Gravenhage).⁹⁵ Op de tweede plaats zal hij moeten kunnen vaststellen dat geen minderjarige kinderen onder het gezag van één van beide echtgenoten staan.⁹⁶ Op de derde plaats dient hij de identiteit van beide echtgenoten officieel vast te stellen op het moment dat zij beide in persoon voor hem verschijnen.⁹⁷ Vervolgens dient hij te kunnen vaststellen dat beide echtgenoten het huwelijk wensen te beëindigen, omdat zij beide van mening zijn dat het huwelijk duurzaam ontwricht is.⁹⁸ Wanneer aan alle voorwaarden is voldaan wordt door de ambtenaar van de burgerlijke stand de echtscheiding uitgesproken en worden deze gegevens opgenomen in een akte.⁹⁹ Door het opmaken van deze akte komt de echtscheiding tot stand en is het huwelijk beëindigd.¹⁰⁰ Deze akte wordt vervolgens ook opgenomen in een daarvoor aangewezen register (op welk moment en in welk register dit zal geschieden is niet gespecificeerd). De echtscheiding o.g.v. deze procedure moet binnen één jaar na het indienen van het verzoek tot echtscheiding tot stand zijn gekomen, anders moet opnieuw een verzoek tot echtscheiding worden ingediend.¹⁰¹

De ambtenaar van de burgerlijke stand zal zijn diensten weigeren, wanneer hij tot het oordeel komt dat hij niet bevoegd is of niet voldaan is aan de voorgestelde wettelijke eisen.¹⁰² Ook zal de ambtenaar van de burgerlijke stand zijn diensten weigeren in het geval hij van oordeel is dat een van de echtgenoten of beide echtgenoten niet in staat zijn hun (vrije) wil te verklaren, bijvoorbeeld in het geval er sprake is van een geestelijke stoornis of wanneer de verklaring ogenschijnlijk onder dwang wordt gegeven.¹⁰³ Belanghebbende partijen hebben de bevoegdheid beroep aan te tekenen bij de rechter tegen deze beslissing

⁹⁰ Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 3. p. 3.

⁹¹ Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 2. p. 3. Artikel 1:152 BW nieuw.

⁹² Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 2. p. 3. Artikel 1:152 BW nieuw.

⁹³ Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 2. p. 3. Artikel 1:152 BW nieuw.

⁹⁴ Artikel 1:43 BW juncto artike 1:62 lid 1 BW.

⁹⁵ Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 2. p. 3. Artikel 1:152 BW nieuw.

⁹⁶ Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 2. p. 3. Artikel 1:150 BW nieuw.

⁹⁷ Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 2. p. 3. Artikel 1:152 BW nieuw.

⁹⁸ Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 2. p. 3. Artikel 1:152 BW nieuw.

⁹⁹ Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 2. p. 3. Artikel 1:152 BW nieuw.

¹⁰⁰ Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 2. p. 3. Artikel 1:163 BW nieuw.

¹⁰¹ Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 2. p. 3. Artikel 1:152 BW nieuw.

¹⁰² Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 3. p. 5.

¹⁰³ Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 3. p. 5.

van de ambtenaar van de burgerlijke stand, binnen een termijn van zes weken na de beslissing van de ambtenaar van de burgerlijke stand zijn diensten te weigeren.¹⁰⁴

In deze voorgestelde procedure is geen scheidingsovereenkomst verplicht gesteld, zoals bij de enige huidige buitengerechtelijke wijze van scheiden wel een scheidingsovereenkomst verplicht is (ontbinding van een geregistreerd partnerschap zonder tussenkomst van een rechter).¹⁰⁵ Daarbij is een overweging gemaakt tussen de voor- en nadelen van het al dan niet verplicht stellen van een dergelijke overeenkomst. Een voordeel van het verplicht stellen van deze overeenkomst is de zekerheid dat de echtgenoten de gevolgen van de echtscheiding hebben besproken en overdacht onder begeleiding van een advocaat of notaris (nu de advocaat of notaris de overeenkomst mede dienen te ondertekenen).¹⁰⁶ Het nadeel van het verplicht stellen van deze overeenkomst is dat deze verplichting leidt tot hogere kosten voor de echtgenoten, daarmee zou aan één van de doelen van het wetsvoorstel voorbij gegaan worden.¹⁰⁷ Gezien het primaire doel van het wetsvoorstel en de alternatieve scheidingsprocedure – in het kader van een terugtrekkende overheid burgers inzake privé aangelegenheden op eigen verantwoordelijkheid keuzes laten maken – is ervoor gekozen de scheidingsovereenkomst in de voorgestelde procedure niet verplicht te stellen.

Ook is ervoor gekozen om zoveel mogelijk de verschillen tussen het beëindigen van een huwelijk en het beëindigen van een geregistreerd partnerschap weg te nemen.¹⁰⁸ Daartoe wordt in het wetsvoorstel voorgesteld het ontbinden van een geregistreerd partnerschap gelijk te stellen aan een echtscheiding.¹⁰⁹ Daarmee zou het onderscheid tussen de ontbinding van het geregistreerd partnerschap met of zonder gerechtelijke tussenkomst komen te vervallen en zou er sprake zijn van ontbinding van het geregistreerd partnerschap op gezamenlijk dan wel eenzijdig verzoek bij de rechter, of ontbinding van het geregistreerd partnerschap op gezamenlijk verzoek bij de ambtenaar van de burgerlijke stand.¹¹⁰ Net zoals dit het geval is bij echtscheiding na implementatie van de voorgestelde wijzigingen.

De doelen van het wetsvoorstel

Het primaire doel van het wetsvoorstel is een vereenvoudigde echtscheidingsprocedure te introduceren, om te voorzien in de veranderde behoefte van de maatschappij na de ontwikkelingen van de laatste jaren.¹¹¹ Onmiskenbaar belangrijke aspecten van het voorzien in deze behoefte is het toelaten van een grotere eigen verantwoordelijkheid van burgers, in dat kader is een terugtrekkende overheid noodzakelijk. Zodoende dienen de voorgestelde wijzigingen een minder regulerende overheid te realiseren.

Secundaire doelen van het wetsvoorstel richten zich met name op het realiseren van een tijd- en kostenbesparing d.m.v. het introduceren van een alternatieve echtscheidingsprocedure.¹¹² Getracht wordt dit te bereiken door een procedure te introduceren, waarbij echtgenoten niet gedwongen worden een tijdrovende formele procedure met verplichte kostbare juridische bijstand, in het geval zij daar geen behoefte aan hebben. Door voor dit collectief een alternatieve procedure mogelijk te maken, wordt tevens het doel de werkdruk bij de rechtspraak te verminderen nagestreefd.

¹⁰⁴ Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 3. p. 3. Artikel 1:27 BW.

¹⁰⁵ Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 3. p. 6.

¹⁰⁶ Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 3. p. 7.

¹⁰⁷ Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 3. p. 7.

¹⁰⁸ Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 3. p. 11.

¹⁰⁹ Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 3. p. 11.

¹¹⁰ Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 3. p. 11. Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 2. p. 2 – p. 5. Artikel 1 onder G wetsvoorstel "Scheiden zonder rechter" juncto artikel 4:8 lid 2 onder e BW nieuw.

¹¹¹ Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 3. p. 3.

¹¹² Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 3. p. 4.

3.4 Conclusie

Na decennia van maatschappelijke ontwikkeling (met name de emancipatie) en de verschillende wijzigingen van personen- en familierechtelijke wetgeving ten gevolge van deze ontwikkelingen, staat per achttien december 2014 een wetsvoorstel inhoudende wijzigingen m.b.t. het echtscheidingsrecht op de agenda van de Tweede Kamer. Het wetsvoorstel "Scheiden zonder rechter" beoogt het echtscheidingsrecht te hervormen door op de eerste plaats een vereenvoudigde procedure te introduceren voor echtgenoten die geen behoefte hebben aan de hoge mate van statelijke bemoeienis als van toepassing is in huidige procedures. En op de tweede plaats het hervormen van het echtscheidingsrecht zodat de verschillen tussen de ontbinding van een huwelijk en de ontbinding van een geregistreerd partnerschap zoveel mogelijk worden weggenomen. Om dit te bereiken wordt een aan de procedure voor een huwelijksvoltrekking gespiegelde procedure voorgesteld. De ambtenaar van de burgerlijke stand is bevoegd om voor echtgenoten die niet het gezag over minderjarige kinderen hebben de echtscheiding uit te spreken, mits zij daartoe een verzoek indienen bij de ambtenaar van de burgerlijke stand en aan een aantal voorwaarden voldoen. In het geval aan alle eisen is voldaan zal de ambtenaar van de burgerlijke stand de echtscheiding uitspreken en daarvan onverwijld akte opstellen, met het opstellen van deze akte is het huwelijk (of geregistreerd partnerschap) beëindigd.

Hoofdstuk 4: De gevolgen voor de beroepspraktijk

Nu zowel de huidige, verleden als mogelijk toekomstige regelingen m.b.t. scheiden zijn onderzocht, wordt in dit hoofdstuk onderzoek gedaan naar de mogelijke gevolgen van wetsvoorstel “Scheiden zonder rechter” voor de algemene beroepspraktijk. Daarvoor wordt gebruik gemaakt van de verschillende reacties die na publicatie van het wetsvoorstel zijn uitgegeven. Deze reacties bestaan uit rapporten van onderzoekscommissies, adviezen van verschillende beroepenorganisaties en artikelen uit vakbladen. Na zorgvuldige analyse van de reacties op het wetsvoorstel zijn vier discussiepunten te benoemen, deze vier discussiepunten omvatten de verschillende (kleinere) reacties welke tot elkaar in relatie staan. Aldus geeft elk discussiepunt een verbinding tussen verschillende mogelijke gevolgen van het wetsvoorstel aan.

4.1 Eerste discussie, de noodzaak voor een nieuwe procedure

Het wetsvoorstel, een volgende poging om het echtscheidingsrecht te hervormen, kwam niet onverwacht. De hervorming van het echtscheidingsrecht is al jaren een agendapunt van de overheid, waarvoor al eerder wetsvoorstellen zijn ingediend (o.a. het initiatiefvoorstel), maar tot op heden is geen voorstel aangenomen welke tot een substantiële hervorming heeft geleid.

Nu het wetsvoorstel is ingediend ter behandeling bij de Tweede Kamer en daarop verschillende publicaties gevolgd zijn, wordt opmerkelijk genoeg de noodzaak voor en behoefte aan de voorgestelde hervorming ter discussie gesteld. Daartoe wordt op de eerste plaats het antwoord op de derde vraag van het Integraal Afwegingskader beleid en regelgeving (hierna: IAK) – “Wat is het probleem?” – betwist. De memorie van toelichting van het wetsvoorstel beschrijft het volgende probleem: de huidige echtscheidingsprocedure stelt altijd tussenkomst van een rechter en procesvertegenwoordiging verplicht voor echtgenoten, ook in de gevallen waar de echtgenoten gezamenlijk overeenstemming over de echtscheiding bereiken, de formele verplichtingen van de huidige procedure werpen zodoende een onnodige drempel op voor echtgenoten nu zij verplicht gesteld worden tijd en geld in een ongewenste formele procedure te investeren.¹¹³

Of dit in de memorie van toelichting gestelde probleem grond biedt voor het introduceren van een administratieve echtscheidingsprocedure, wordt op de eerste plaats betwist door de leden van de fracties van het CDA, de SP en de PvdA nu zij er niet van overtuigd zijn dat er sprake is van een feitelijk probleem.¹¹⁴ De huidige echtscheidingsprocedure functioneert en is in zijn meest eenvoudige vorm een relatief snelle en eenvoudige procedure, daarbij biedt de huidige echtscheidingsprocedure goede rechtsbescherming aan burgers.

Op de tweede plaats betwijfelen voornoemde fractieleden dat de groep burgers die onder het bereik van het wetsvoorstel zouden vallen de noodzakelijke substantiële investeringen ter effectuering van het wetsvoorstel kunnen rechtvaardigen. De memorie van toelichting geeft een schatting van 3.500 ontbindingen per jaar die op de voorgestelde administratieve wijze zouden kunnen geschieden.¹¹⁵ Dit aantal is berekend op basis van een geschat percentage -

¹¹³ Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 3. p. 3.

¹¹⁴ Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 5. p. 2-3.

¹¹⁵ Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 3. p. 15.

waar met name de populariteit van de flitsscheiding in mee is genomen - van het aantal echtscheidingen per jaar waar geen minderjarige kinderen mee gemoeid zijn. Daarbij moet opgemerkt worden dat flitsscheidingen destijds ook mogelijk waren voor zaken waar wel minderjarige kinderen mee gemoeid waren, maar waar wel de door een advocaat of notaris mede ondertekende overeenkomst verplicht was. Zodoende is de populariteit van de flitsscheiding wellicht een relevante indicatie voor de maatschappelijke interesse in een administratieve procedure, maar de voorwaarden zijn wezenlijk verschillend en dit kan invloed hebben op de populariteit, in welke mate dit van invloed zou kunnen zijn laat zich niet voorspellen.

In de memorie van toelichting van het wetsvoorstel wordt beargumenteerd dat de noodzakelijke investeringen ter effectuering van het wetsvoorstel wel te rechtvaardigen zijn, nu er een duidelijke maatschappelijke behoefte is aan een minder regulerende overheid (in het bijzonder inzake privé aangelegenheden), hetgeen correspondeert met de visie van de overheid zelf. De overheid is (zo blijkt uit de laatste regeerakkoorden) voornemens om regelingen te wijzigen en in te voeren welke de mate van regulering door de overheid doen verminderen, zodat burgers meer eigen verantwoordelijkheid kunnen nemen. Aldus sluit de visie van de overheid aan op de behoefte van de maatschappij, waardoor een wederzijdse behoefte aan deregulering bestaat. Deze behoefte zou de noodzakelijke investering rechtvaardigen.

Een derde bezwaar, welke door de leden van de SGP-fractie is aangedragen, is een overpeinzing over de wenselijkheid van de in het wetsvoorstel voorgestelde wijzigingen.¹¹⁶ Zij plaatsen een kanttekening bij de wenselijkheid van het invoeren van een administratieve procedure, waarmee het ontbinden van de belofte tot trouw en toewijding eenvoudig gerealiseerd kan worden.¹¹⁷ Het huwelijk is in principe een levenslange verbintenis welke echtgenoten met elkaar zijn aangegaan, een dergelijke belofte zou zich niet moeten lenen voor een eenvoudige en snelle ontbinding. Juist moeten daaraan voorwaarden gesteld worden om de bedoeling en betekenis van de verbintenis te beschermen.

De memorie van toelichting stelt dat het een ieder (die aan beperkte voorwaarden voldoet) vrij staat in het huwelijk te treden.¹¹⁸ Bij het aangaan van het huwelijk worden de echtgenoten beperkt gewezen op de wettelijke plichten verbonden aan de huwelijkse staat. Het ligt dan ook in de rede dat bij een echtscheiding de overheid ook in slechts beperkte mate wijst op de gevolgen en dat de morele overwegingen voor het aangaan en ontbinden van een huwelijk worden overgelaten aan elke burger als individu.

4.2 Tweede discussie, de doelen van het wetsvoorstel

Het wetsvoorstel streeft meerdere doelen na, hetgeen blijkt uit het wetsvoorstel en de memorie van toelichting. Maar het wetsvoorstel kent één primair doel, welke ondersteund door de overige doelen de overtuigingskracht van het wetsvoorstel moet vergroten. Echter geven verschillende reacties blijf van twijfels over de haalbaarheid van een aantal van deze doelen en van de relevantie van andere doelen. Daardoor zijn wellicht niet alle respondenten direct overtuigd van de meerwaarde van het wetsvoorstel.

¹¹⁶ *Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 5. p. 5.*

¹¹⁷ *Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 5. p. 5.*

¹¹⁸ *Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 3. p. 8.*

De scheidingsovereenkomst

Het primaire doel van het wetsvoorstel – zo ook blijkt uit de tweede vraag van het IAK model – is het introduceren van een vereenvoudigde echtscheidingsprocedure, zodat burgers de mogelijkheid krijgen meer eigen verantwoordelijkheid te nemen inzake het regelen van de echtscheiding en de gevolgen daarvan.¹¹⁹ Op basis daarvan is besloten in het wetsvoorstel met betrekking tot de administratieve echtscheiding geen scheidingsovereenkomst verplicht te stellen. Dit omdat het voordeel daarvan – echtgenoten die het eens zijn over de echtscheiding in staat stellen de verantwoordelijkheid te nemen voor het regelen van de gevolgen daarvan – in dienst staat van het primaire doel van het wetsvoorstel, waardoor het voordeel van deze keuze zwaarder weegt dan het nadeel daarvan.¹²⁰

Het nadeel van niet verplicht stellen van de scheidingsovereenkomst wordt door verschillende partijen benoemd en zij maken bezwaar tegen deze keuze o.g.v. de complicaties die zij voorzien. Een meerderheid van de politieke fracties, alsmede de Raad voor de rechtspraak (hierna: de Raad), de Nederlandse Orde van Advocaten (hierna: NOvA), de Koninklijke Notariële Beroepsorganisatie (hierna: KNB), de VMSN en de vFAS hebben beargumenteerd bezwaar gemaakt tegen deze keuze.¹²¹ Dit omdat de keuze voor het niet verplicht stellen van de scheidingsovereenkomst geen poortwachterfunctie meer toestaat. Echtgenoten met een wens om te scheiden zijn geenszins meer verplicht om juridisch advies in te winnen bij een advocaat of notaris. Daardoor kan niet meer gegarandeerd worden dat de echtgenoten gedegen juridisch advies inzake de specifieke situatie en gevolgen van de echtscheiding hebben ingewonnen, dit zou onzorgvuldige en ondoordachte echtscheidingen in de hand werken met mogelijk verstrekende fiscale en financiële gevolgen.¹²²

De tijdsbesparing

Een secundair doel van het wetsvoorstel is om de procedure naast eenvoudiger ook sneller te laten verlopen.¹²³ Door de administratieve procedure volledig door de ambtenaar van de burgerlijke stand te laten behandelen, welke op korte termijn – na een onderzoek naar de beperkte juridische voorwaarden – de echtscheiding kan uitspreken, is de echtscheidingsprocedure versneld. Al twee weken na het indienen van het verzoek tot echtscheiding, kan de ambtenaar van de burgerlijke stand de echtscheiding uitspreken. Afhankelijk van de beschikbaarheid van zowel de beide echtgenoten als de ambtenaar van de burgerlijke stand, zal na de termijn van twee weken een afspraak gepland worden en gedurende deze afspraak zal de echtscheiding uitgesproken worden, de gehele procedure zal in totaal naar verwachting drie tot vijf weken in beslag nemen.

Met name de Raad en enkele politieke fracties betwisten de haalbaarheid van een relevante tijdsbesparing.¹²⁴ Dit omdat de huidige echtscheidingsprocedure in haar meest eenvoudige vorm – waarbij geen minderjarige kinderen betrokken zijn en de echtgenoten het eens zijn over de echtscheiding en de gevolgen daarvan – in vier tot zes weken gerealiseerd kan worden.¹²⁵ Echter, in de eerder geschetste situatie moet aan de voorwaarde van de verplichte scheidingsovereenkomst worden voldaan, derhalve dient deze

¹¹⁹ *Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 3. p. 3.*

¹²⁰ *Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 3. p. 6-8.*

¹²¹ *Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 5. p. 12-15.*

¹²² *Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 5. p. 12-15.*

¹²³ *Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 3. p. 16.*

¹²⁴ *Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 5. p. 8-9.*

¹²⁵ *Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 3. p. 2.*

scheidingsovereenkomst te worden opgesteld. Daarvoor zullen de echtgenoten een advocaat of notaris inschakelen en hoewel deze scheidingsovereenkomst theoretisch gezien in één dag opgesteld kan worden, zal dit in de praktijk doorgaans een aantal weken in beslag nemen. Nu dit een voorwaarde is voor de huidige echtscheidingsprocedure zal deze in de praktijk meer tijd in beslag nemen dan de vier tot zes weken voor de formele procedure. Zodoende zal deze procedure feitelijk acht tot tien weken duren.

Kostenbesparing

Een volgend secundair doel van het wetsvoorstel is de realisatie van een kostenbesparing.¹²⁶ Er wordt een kostenbesparing beoogd door de verplichte kosten van de tussenkomst van de rechter (het griffierecht) en de verplichte procesvertegenwoordiging en het daaraan inherent juridisch advies, optioneel in plaats van verplicht te maken. Aldus wordt met de keuze de scheidingsovereenkomst niet verplicht te stellen mede een kostenbesparing voor de burger beoogd. Maar ook wordt voor de Raad een kostenbesparing beoogd, dit omdat de administratieve procedure het aantal echtscheidingen middels de huidige procedure zou doen afnemen, waardoor de behandelkosten van deze zaken komen te vervallen.¹²⁷

De Raad wijst in haar adviesbrief op enkele hiaten met betrekking tot het realiseren van een wezenlijke kostenbesparing voor burgers, dan wel voor de Raad, op grond van de in het wetsvoorstel voorgestelde wijzigingen.¹²⁸ Zo wijzen zij op het feit dat het aantal zaken dat onder het bereik van de administratieve echtscheiding valt beperkt is, van het totaal aan deze zaken zal naar schatting ongeveer de helft daarvan voor de administratieve procedure kiezen en van de dan resterende zaken zal een deel ervoor kiezen om wel juridisch advies in te winnen inzake de gevolgen van de echtscheiding. Daarmee is het totaal aantal zaken dat onder het bereik van de administratieve echtscheiding valt en daarmee een kostenbesparing realiseert zeer beperkt. Wat betreft de kostenbesparing voor de Raad is de verwachting dat deze ook beperkt blijft. Dit omdat de behandelkosten van de zaken die met het wetsvoorstel door de administratieve echtscheidingsprocedure afgehandeld zouden kunnen worden relatief laag zijn, het betreft dan immers een gezamenlijk verzoek van de echtgenoten en verondersteld mag worden dat zij het tevens samen eens zijn over de gevolgen van de echtscheiding. Om die reden blijven de behandelkosten laag en daarmee zou de eventuele kostenbesparing ook laag blijven.

Verlichting van de werkdruk voor de rechtspraak

Het laatste doel van het wetsvoorstel strekt tot het verminderen van de werkdruk voor de rechtspraak. Met de inwerkingtreding van de voorgestelde administratieve procedure zullen jaarlijks naar schatting 3.500 tot 4.000 echtscheidingszaken door de ambtenaar van de burgerlijke stand in plaats van door de rechter afgehandeld kunnen worden. Daarmee wordt de rechtspraak ontlast, althans in eerste instantie is dit het geval. De Raad voorziet per saldo een toename van de werklasten, nu zij verwacht dat de administratieve procedure in haar huidige vorm zal leiden tot verschillende procedures inzake de gevolgen van de echtscheiding die door de ambtenaar van de burgerlijke stand is uitgesproken. Deze zorg komt voort uit de grote eigen verantwoordelijkheid waar de burger nu ineens mee geconfronteerd zou worden. Het wetsvoorstel streeft met name financiële en sociale doelen

¹²⁶ *Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 3. p. 15.*

¹²⁷ *Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 3. p. 15.*

¹²⁸ *Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 3. p. 15.*

na, waardoor wellicht de rechtszekerheid en rechtsbescherming van burgers minder gewaarborgd wordt.

4.3 Derde discussie, de rol van de ambtenaar van de burgerlijke stand

Ook de uiteenlopende reacties op de in het wetsvoorstel toebedeelde rol aan de ambtenaar van de burgerlijke stand, leiden tot een discussie. Het wetsvoorstel wijst op de gewenste vereenvoudiging van het echtscheidingsrecht en onderschrijft dat dit de reden is voor de keuze voor een procedure gespiegeld aan de procedure van de totstandkoming van het huwelijk. Dit omdat in de situatie van het tot stand komen van het huwelijk de echtgenoten evenmin gehouden zijn om voorafgaand deskundig juridisch advies in te winnen, maar de echtgenoten slechts op een aantal wettelijke rechten en plichten geattendeerd worden door de ambtenaar van de burgerlijke stand. Als er behoefte is aan een deskundig advies toegespitst op de specifieke situatie van de echtgenoten, dan is het de eigen verantwoordelijkheid van de echtgenoten om gespecialiseerd juridisch advies in te winnen. Deze behoefte kan bijvoorbeeld bestaan als een van beide echtgenoten schulden heeft of bijvoorbeeld zelfstandig ondernemer is en huwelijkse voorwaarden wellicht wenselijk zijn. Nu dit de huidige en functionerende regeling is betreffende het aangaan van een huwelijk, acht de overheid het verantwoord deze regeling tevens toe te passen aangaande het ontbinden van een huwelijk. Zodoende zullen de echtgenoten door de ambtenaar van de burgerlijke stand summier gewezen worden op de gevolgen van de echtscheiding. Daarvoor zal voorlichtingsmateriaal ontwikkeld worden en deze materialen zullen door de ambtenaar van de burgerlijke stand beschikbaar gesteld worden aan echtgenoten die van de administratieve echtscheiding gebruik wensen te maken. Tevens zal de overheid deze informatie verspreiden middels een informatiewebsite van de overheid. Ook blijft het mogelijk voor echtgenoten om zich met vragen bij instanties als o.a. het Juridisch Loket te melden.¹²⁹

Verschillende politieke fracties, alsmede beroepenorganisaties, achten het hoogst onzeker dat de door de overheid voorgestelde maatregelen voldoende garanderen dat burgers beschermd worden tegen het op een ondoordachte en overhaaste wijze tot stand komen van een echtscheiding. In de memorie van toelichting van het wetsvoorstel wordt aangegeven dat ervoor gekozen wordt om aan te sluiten bij de procedure van de huwelijksvoltrekking, ook aangaande de beperkte voorlichting door de ambtenaar van de burgerlijke stand. Maar de gevolgen van een huwelijksvoltrekking staan in de wet benoemd, dit is niet het geval bij een echtscheiding.¹³⁰ Aldus is het voor een ambtenaar van de burgerlijke stand niet zo eenvoudig als bij de huwelijksvoltrekking om deze voorlichting te bieden. Daarnaast kunnen de gevolgen van echtscheiding sterk variëren, de vermogenssituatie van echtgenoten kan zeer eenvoudig maar ook zeer complex zijn en dit is bepalend voor de gevolgen van de echtscheiding. Het is dan ook niet aannemelijk dat een ambtenaar van de burgerlijke stand eenvoudig een afdoende voorlichtingsfunctie zou kunnen vervullen.

4.4 Vierde discussie, het procesrecht

De erkenning van een echtscheiding op de in het wetsvoorstel voorgestelde wijze is tevens onderwerp van discussie. Eerder is de flitscheiding onmogelijk gemaakt en het initiatief voorstel verworpen, omdat zij voor echtgenoten ernstig nadelige gevolgen konden veroorzaken nu deze wijzen van scheiden niet onder de werking van Brussel II bis zouden

¹²⁹ Kamerstukken II 2014/15, 34 118, nr. 3. p. 9.

¹³⁰ Artikel 1:67 BW

vallen en zodoende de scheiding internationaal niet erkend zou worden (dat leidt tot hinkende rechtsverhoudingen). In het huidige wetsvoorstel is ervoor gekozen de ambtenaar van de burgerlijke stand – na het uitvoeren van een beperkt onderzoek naar de vereisten – de echtscheiding te laten uitspreken. Zodoende is er in het wetsvoorstel sprake van een constitutief element (het uitspreken van de echtscheiding) door een daartoe bevoegd gerecht (de ambtenaar van de burgerlijke stand), aldus is voldaan aan de eisen van Brussel II bis en zou de voorgestelde wijze van scheiden onder de werking van de verordening vallen. Nu de voorgestelde procedure onder de werking van Brussel II bis valt zijn daarmee de kansen op erkenning van de echtscheiding in landen die niet zijn aangesloten bij de Europese Unie vergroot. Maar de erkenning kan niet gegarandeerd worden, omdat de internationaal privaatrechtelijke regelingen van het specifieke land voor de erkenning doorslaggevend zal zijn.¹³¹

Naast de discussie inzake erkenning bestaan er bezwaren met betrekking tot procesrechtelijke aspecten. Zo leent de administratieve procedure zich er niet voor om voorzieningen te treffen, deze kunnen uitsluitend aan een rechter verzocht worden.¹³² In het geval echtgenoten niet genoodzaakt zijn om voorzieningen te treffen, omdat zij in overeenstemming tot afspraken aangaande alimentatie en gebruik van de gezamenlijke woning etc. hebben kunnen komen, is het niet mogelijk om de gemaakte afspraken executoriale kracht toe te kennen. Dit kan namelijk eveneens alleen in geval er sprake is van een vonnis van een rechter (een beschikking) of akte door een notaris opgesteld, in welke in overeenstemming gemaakte afspraken opgenomen kunnen worden waardoor zij direct afdwingbaar zijn door de executoriale kracht.¹³³

4.5 Conclusie

Ten aanzien van het bovenstaande moet geconcludeerd worden dat het primaire doel van het wetsvoorstel in de optiek van de overheid prioriteit heeft boven de rechtszekerheid en rechtsbescherming van burgers. Dit omdat de overheid de complexiteit van een echtscheiding erkent, maar er onverminderd voor kiest om de waarborgen tegen een onbezonnen en overhaaste echtscheiding weg te nemen.

Met name het wegnemen van de verplichting een scheidingsovereenkomst te sluiten, maakt de burger kwetsbaar. Waar eerder het belang van deze overeenkomst hoog in het vaandel van de overheid stond – omdat zij de echtgenoten inzicht en berusting in de scheiding en de gevolgen daarvan zou bieden – wordt nu meer waarde gehecht aan het realiseren van een eenvoudige procedure en een geringe kostenbesparing.

Wanneer de scheidingsovereenkomst niet langer een verplicht onderdeel is, zal de juridische begeleiding en het specialistische advies dat echtgenoten gedurende het opstellen van deze overeenkomst werd geboden ook komen te vervallen. Deze adviserende en begeleidende rol die door een advocaat of notaris ingevuld kon worden, wordt nu vervangen door een summiere voorlichting inzake de mogelijke gevolgen van een echtscheiding in het algemeen door de ambtenaar van de burgerlijke stand. Aldus wordt een advies op maat door een specialist vervangen door algemene voorlichtingsmaterialen verstrekt door een ambtenaar van de burgerlijke stand (die doorgaans meer administratieve handelingen verricht). Hetgeen

¹³¹ Advies Staatscommissie voor het internationaal privaatrecht inzake initiatiefvoorstel 34.118, advies van 22 juni 2013, bijlage bij de memorie van toelichting, *Kamerstukken II*, 2014/15, 34.118 nr. 5.

¹³² Artikel 821 Rv juncto artikel 822 Rv juncto artikel 827 Rv.

¹³³ Nuytinck, *Weekblad voor Privaatrecht, Notariaat en Registratie (WPNR)*, Volume 7013 - Issue 2014 p. 327- 331.

wellicht zou kunnen leiden tot complicaties met betrekking tot de gevolgen van de echtscheiding, welke enkel door gerechtelijke tussenkomst beslecht kunnen worden en waarbij echtgenoten kosten moeten maken voor het voeren van deze procedures. Waardoor de tijds- en kostenbesparing, alsmede de verlichting van de werkdruk voor de rechtspraak, teniet gedaan worden.

Hoofdstuk 5: De gevolgen voor de kantoorpraktijk

Na een uiteenzetting van de gevolgen voor de beroepspraktijk, volgt in dit hoofdstuk een overzicht van de gevolgen voor de kantoorpraktijk. Om deze gevolgen in kaart te brengen is een dossieranalyse uitgevoerd en een interview gehouden, welke leiden tot bevindingen met betrekking tot de kwaliteitsbeleving die door het kantoor geboden wordt. Deze bevindingen, inzake de huidige kantoorpraktijk, maken het mogelijk te anticiperen op de mate waarin het kantoor in staat zal zijn na inwerkingtreding van het wetsvoorstel haar werkzaamheden voort te zetten en daarbij een minimaal gelijkwaardige kwaliteitsbeleving te blijven bieden.

5.1 De opdrachtcyclus

Om tot een conclusie over de kantoorpraktijk te kunnen komen is het van belang om de huidige werkprocessen uiteen te zetten en vervolgens op basis van criteria gesteld aan kwaliteit te beoordelen in welke mate door het kantoor nu een kwaliteitsbeleving geboden wordt aan cliënten. De criteria die aan kwaliteit gesteld zijn (in dit hoofdstuk) zijn ontleend aan het peer review model van de KNB, nu zij als beroepenorganisatie al jaren werkt aan het beoordelen van - en verbeteren van - de kwaliteit en integriteit in het notariaat.¹³⁴ Deze criteria zijn het uitgangspunt geweest gedurende de voorbereiding en uitvoering van een interview met mr. Konings, zij is kandidaat-notaris en specialiste op het gebied van personen- en familierecht.¹³⁵ Het onderstaande is enkel van toepassing op de afdeling personen- en familierecht van het kantoor Van Mourik en De Bie Notarissen.

Eerste fase opdrachtcyclus, ontvangst van de opdracht

Een essentieel onderdeel van de eerste fase van de opdrachtcyclus is de bespreking met de cliënt. Gedurende de bespreking worden de wensen van de cliënt (de opdracht) onderzocht, daarbij beoordeeld de (kandidaat-)notaris welke service hij kan bieden op grond van de van toepassing zijnde wettelijke mogelijkheden en beperkingen. Tevens dient vastgesteld te worden of er sprake is van bijzondere omstandigheden met betrekking tot de opdracht of de cliënt, die zich met de opdracht heeft gemeld. Daartoe dient in ieder geval de identiteit van de cliënt te worden vastgesteld en geverifieerd conform de wettelijk gestelde normen van artikel 4 Wet ter voorkoming van witwassen en financieren van terrorisme (hierna: Wwft).¹³⁶ Als juridisch dienstverlener zal de (kandidaat-)notaris tevens moeten onderzoeken of er aanleiding is voor werkzaamheden buiten de oorspronkelijke opdracht.

Bijvoorbeeld wanneer de oorspronkelijke opdracht strekt tot het opmaken van een samenlevingsovereenkomst, waarbij geadviseerd zou kunnen worden tevens testamenten voor beide te maken nu de partners een kind verwachten.

Doorgaans zal de cliënt aan het eind van de bespreking beslissen de opdracht te gunnen, maar het staat de cliënt vrij om wat tijd te nemen deze beslissing te overdenken.

Na de bespreking worden de aantekeningen die gemaakt zijn uitgewerkt en vervolgens wordt dit aangeboden aan een stagiaire of notarieel medewerker, zodat het dossier ingeboekt kan worden. Hetgeen betekent dat de persoonsgegevens van de cliënt worden ingevoerd in

¹³⁴ KNB, peer-review in het notariaat, september 2010.

¹³⁵ Zie interview mr. Konings, kandidaat-notaris en personen- en familierecht specialiste, van 4 mei 2015, in bijlage B.

¹³⁶ Artikel 4 Wwft.

Assyst (software programma voor de notariële praktijk) en controles daarop uitgevoerd kunnen worden.

Voorlichting

Cliënten worden adequaat voorgelicht over de gevolgen van de verleende opdracht en werkzaamheden die inzake de verleende opdracht verricht moeten worden. Dit geschiedt met name mondeling gedurende de bespreking, maar er zijn ook voorlichtingsmaterialen beschikbaar die aan de cliënt uitgereikt kunnen worden of door de cliënt zelf in de wachtkamer meegenomen kunnen worden. Daarnaast hebben cliënten de mogelijkheid om binnen de openingstijden van het kantoor telefonisch contact op te nemen of in persoon het kantoor te bezoeken. De cliënt zal altijd door een van de medewerkers ontvangen worden en zo spoedig mogelijk geholpen worden, het kan echter voorkomen dat de juristen op het moment dat de cliënt contact opneemt niet beschikbaar zijn, dan zal een van de medewerkers ervoor zorgen dat een jurist spoedig contact opneemt met de cliënt. Juristen zijn per mail wel direct bereikbaar voor cliënten, dit medium wordt door cliënten veel gebruikt om vragen te stellen.

Ook inzake de kosten van de verleende opdracht wordt de cliënt zorgvuldig voorgelicht. Voor de cliënt zal een offerte opgesteld worden, welke schriftelijk aan de cliënt wordt bevestigd. Deze offerte wordt altijd door een jurist gemaakt, maar de medewerkers kunnen cliënten op verzoek wel een prijsindicatie geven op basis van de tarievenlijsten die daarvoor beschikbaar zijn. Wanneer de cliënt akkoord gaat met de offerte, zullen declaraties die later volgen schriftelijk en gespecificeerd aan de cliënt ter beschikking worden gesteld.

Het behandelen en afronden van de opdracht

Wanneer het dossier volledig is ingeboekt wordt het overgedragen aan de vaste notarieel medewerkster van de afdeling, zij zal het dossier verder in behandeling nemen. De notarieel medewerkster zal het dossier overdragen aan een van beide notarissen op het moment dat de expertise van een van beide kandidaat-notarissen werkzaam op de afdeling noodzakelijk is. Aan wie het dossier overgedragen wordt, wordt in overleg besloten.

Minimaal één, maar geregeld ook twee keer in de week wordt een afdelingsoverleg gehouden. Dit overleg wordt om meerdere redenen gehouden. Zo worden tijdens dit overleg nieuwe dossiers verdeeld, actieve dossiers besproken en wordt de werklijst besproken. De werklijst is een format dat op deze afdeling gebruikt wordt om overzichtelijk te maken welke dossiers actief zijn, bij wie zij in behandeling zijn en welke termijnen gesteld zijn. Aldus is de werklijst een praktisch instrument om termijnen te bewaken en wordt met de werklijst gewaarborgd dat gestelde termijnen bewaakt en gehaald worden.

Een van de termijnen is de termijn van één week met betrekking tot concept akten, concept akten moeten uiterlijk één week voor de passeerdatum verstuurd zijn aan de cliënt. Dit biedt de cliënt voldoende tijd om de concepten zorgvuldig door te nemen en te beslissen om wel of niet akkoord te gaan met de concept akte. Voor kan worden overgegaan tot het versturen van de akte wordt de akte intern gecontroleerd, deze controle is een inhoudelijke controle waarbij de behandelaar en een jurist de akte samen lezen (een van beide leest de akte en de ander controleert of dat klopt op basis van de gegevens in het dossier).

Naast een afdelingsoverleg is er tevens dagelijks een “post overleg”, elke ochtend komen alle notarieel medewerkers en de juristen samen voor een korte bespreking. Deze

bespreking leent zich ervoor om kort te spreken over dagelijkse organisatorische zaken en bijzonderheden inzake actieve dossiers.

Wanneer de concepten aan de cliënt verstuurd zijn en de cliënt akkoord is met de concepten, kan de akte passeren. Het is niet ongebruikelijk dat de akte gepasseerd wordt door een (kandidaat-)notaris die het dossier niet (of slechts beperkt) in behandeling heeft gehad. Om die reden worden akten die zullen passeren, op de dag van passeren, in een centrale ruimte verzameld en ter inzage gelegd. Zo kan de notaris die de akte passeert de akte en het dossier inzien om zich voor te bereiden op de passeerafspraak en in het geval er vragen zijn kunnen deze aan de behandelaar gesteld worden. Als eerder al geconstateerd is dat er met betrekking tot het dossier sprake is van bijzondere omstandigheden, dan wordt dit altijd gemeld aan de (kandidaat-)notaris die de akte zal passeren (als hij niet de behandelaar van het dossier is geweest).

Na het passeren van de akte wordt het dossier overgedragen aan de baliemedewerkster, zij overziet de nodige nazorg van het dossier (inschrijving in bepaalde registers, royementen etc.) en de feitelijke afsluiting van het dossier. De akten worden correct opgeborgen (na een laatste controle op formaliteiten als het correct hechten van de akten etc.) en de kopie van de laatste declaratie wordt afgegeven aan de boekhouding, zodat de financiële administratie betalingen kan controleren. Tot slot wordt gecontroleerd of het dossier volledig gedigitaliseerd is, waarna het papieren dossier zorgvuldig vernietigd wordt.

Kwaliteit en integriteit

Kwaliteit en integriteit staan hoog in het vaandel. Er zijn een aantal instrumenten die helpen de kwaliteit en integriteit te waarborgen. Zo is er een kwaliteitshandboek gemaakt, welke het laatst in 2013 is geactualiseerd. De informatie die daarin is opgenomen is voldoende relevant.

Verder zijn er verschillende beschrijvingen van processen gemaakt, met name voor de processen die door verschillende medewerkers worden uitgevoerd. Hetgeen waarborgt dat de continuïteit van de uitvoering van bepaalde processen uitstekend is.

De interne communicatie waarborgt dat dossiers intern voldoende besproken worden, waardoor het overdragen van dossiers goed zal verlopen en de kans op het maken van fouten na overdracht van het dossier klein is. Tevens wordt zo gewaarborgd dat bijzonderheden inzake dossiers besproken worden, dit is belangrijk om fouten te voorkomen.

De werklíst waar mee gewerkt wordt waarborgt dat termijnen bewaakt en gehaald worden, tevens ondersteunt het bespreken van de werklíst de interne communicatie.

De externe communicatie (bestaande uit het geven van lezingen, een internetpagina en een facebook pagina) is aanwezig maar verouderd. Lezingen worden slechts op initiatief van cliënten of potentieel cliënten gegeven, deze worden derhalve niet op initiatief van het kantoor georganiseerd. De internet pagina en facebook pagina zijn aanwezig en bevatten de hoofdzakelijke informatie, maar worden niet of nauwelijks ingezet om mensen te informeren over actualiteiten, evenementen of andere relevante informatie voor burgers met een vraag inzake een juridische kwestie. Ook informatie inzake tarieven of een klachtenregeling is niet aanwezig.¹³⁷

¹³⁷ Zie interview mr. Konings, kandidaat-notaris en personen- en familierecht specialiste, van 4 mei 2015, in bijlage B.

Aandacht voor educatie van werknemers is er aantoonbaar voor de juristen, kantoorbreed is geen protocol voor educatie.

5.2 De dossieranalyse

Aanvullend op de uiteenzetting van de huidige werkprocessen is ten behoeve van de centrale vraag van dit onderzoek tevens een kwalitatieve analyse van de juridische dossiers van het kantoor uitgevoerd. Op basis van een retrospectieve analyse van vijf geselecteerde dossiers, kunnen voorzichtig conclusies getrokken worden over de kwaliteit en integriteit van de werkprocessen in de huidige kantoorpraktijk. Gezien het feit dat slechts een beperkt aantal dossiers voor analyse is geselecteerd (i.v.m. de minimale relevantie die zij moesten hebben om onderdeel van het onderzoek te kunnen zijn) en het feit dat recentelijk (na afronding van een aantal van de in het onderzoek meegenomen dossiers) een aantal werkprocessen zijn gewijzigd, zijn er slechts een aantal bevindingen van betekenis te benoemen welke tevens aansluiten bij andere bevindingen in dit onderzoek.^{138 139}

Het doel van de analyse is om meer inzicht te krijgen in de continuïteit van de kwaliteitsbeleving die het kantoor op basis van de huidige werkprocessen biedt. Daarnaast is een doel van de analyse om te onderzoeken of de eerder gevonden instrumenten ter waarborging van kwaliteit en integriteit voldoende functioneren in de praktijk.

Uit de dossieranalyses blijkt dat in alle gevallen aanleiding is gevonden voor het ondernemen van acties buiten de oorspronkelijke opdracht. Dit gegeven leidt tot de voorzichtige conclusie dat de (kandidaat-)notarissen gedurende de bespreking met de cliënt gedegen onderzoek doen naar wensen en omstandigheden van de cliënt en zodoende een gedegen juridisch advies en dienstverlening kunnen bieden.

Tevens kan geconcludeerd worden uit de dossieranalyses dat de voorlichting van de cliënt inzake de kosten van de werkzaamheden niet voldoende consequent uitgevoerd wordt. De voorlichting zou mondeling kunnen geschieden, dat is niet per definitie een afwijking van de norm, maar vervolgens zou dit schriftelijk aan de cliënt bevestigd moeten worden in alle gevallen. In een aantal dossiers is niets te vinden van een schriftelijke bevestiging, hetgeen doet vermoeden dat deze bevestiging niet is gegeven. In andere dossiers wordt gevonden dat de cliënt akkoord is met de kosten, maar het moment van accorderen voldoet niet aan de norm nu dit pas na het uitvoeren van de werkzaamheden plaats vindt.

Onduidelijk is voorts hoe in een aantal van de dossiers de termijnen bewaakt zijn en de interne controle van de akten is uitgevoerd. Hoewel wel uit de dossiers blijkt dat de termijnen gehaald worden en de akten gecontroleerd worden, kan niet worden aangetoond op welke wijze dit plaats heeft gevonden en dus of de wijze van uitvoering voldoet aan de gestelde normen van het kantoor.

Evenmin staat vast of instrumenten ter waarborging van de kwaliteit en integriteit, zoals checklijsten en werklijsten, consequent gebruikt zijn bij de behandeling van de dossiers. Daarvan is geen notitie gemaakt in het dossier en moet dus worden gezocht naar het specifieke dossier in de werklijsten, hetgeen niet erg praktisch is.

¹³⁸ Zie het format van de dossieranalyse in bijlage A.

¹³⁹ Zie de bevindingen van de dossieranalyse in de bijlagen C,D,E,F en G.

5.3 Conclusie

Geconcludeerd kan worden dat de huidige kantoorpraktijk verschillende instrumenten kent om de kwaliteit en integriteit te waarborgen. De normen van het kantoor zijn conform de normen gesteld door de KNB. Echter blijkt uit de dossieranalyse dat de continuïteit van correct gebruik van deze instrumenten niet altijd aangetoond kan worden. Hetgeen niet betekend dat het feitelijk ook niet correct is toegepast, maar het toont wel aan dat het niet consequent voldoende geregistreerd wordt. Aldus wordt door het kantoor met gebruik van de huidige werkprocessen naar alle verwachting een voldoende kwaliteitsbeleving geleverd, waarbij met betrekking tot de continuïteit daarvan en de registratie daarvan enkele aanbevelingen te maken zijn.

Hoofdstuk 6: Conclusie en aanbevelingen

De voorgaande hoofdstukken resulteren in dit hoofdstuk in een antwoord op de centrale vraag. De resultaten van het onderzoek naar de juridische en praktische gevolgen van het wetsvoorstel zullen in het onderstaande uiteengezet worden, waarna tussen de verschillende resultaten verbanden worden gelegd zodat uiteindelijk tot één onderbouwde en beredeneerde conclusie wordt gekomen. Na de conclusies volgen een aantal aanbevelingen, welke de opdrachtgever handvatten bieden om in navolging van de resultaten wijzigingen in de praktijk door te voeren ten behoeve van een optimale voorbereiding op de mogelijke inwerkingtreding van het wetsvoorstel.

6.1 Conclusie

De centrale vraag van dit onderzoek: “Welke juridische en praktische gevolgen heeft wetsvoorstel ‘Scheiden zonder rechter’ voor het notariskantoor Van Mourik en De Bie, in het bijzonder ten aanzien van de huidige werkprocessen en mogelijk wenselijke aanpassing daarvan?”

Op 18 december 2014 is wetsvoorstel “Scheiden zonder rechter” ter beoordeling ingediend bij de Tweede Kamer. Het wetsvoorstel beoogt een administratieve echtscheidingsprocedure te realiseren. De gedeelde positieve belangstelling blijkt met name uit de enthousiaste respons op de indiening van het wetsvoorstel. De maatschappelijke behoefte voor een buitengerechtelijke procedure en de lang bestaande wens van de overheid om in deze behoefte te voorzien – met name nu dit in lijn is met de huidige gedeelde politieke visie voor een terugtrekkende overheid – wordt onderschreven en de in het wetsvoorstel gelegen intentie wordt gesteund.

Het centraal discussiepunt ligt in de in het wetsvoorstel gemaakte keuze om geen medegetekende scheidingsovereenkomst verplicht te stellen. Verschillende bronnen stellen dat deze keuze tot complicaties zal leiden die de voordelen van het wetsvoorstel teniet zullen doen en zullen leiden tot een falen in het behalen van de doelen van het wetsvoorstel.

Het niet verplicht stellen van de scheidingsovereenkomst zou veelcheidende echtgenoten van de nodige zorg, bescherming en voorlichting onthouden. Dit omdat de voorgestelde voorlichting door de overheid onvoldoende zou kunnen waarborgen dat echtgenoten worden gewezen op de gevolgen van de scheiding, omdat zij informatieve websites en folders kunnen vermijden. Daarnaast zou niet gewaarborgd kunnen worden dat de echtgenoten als gelijkwaardigen tot overeenstemming inzake de scheiding komen, nu in de absolute meerderheid van de gevallen nog een ongelijkwaardigheid bestaat en deze in de nieuw voorgestelde procedure naar alle waarschijnlijkheid niet zal worden opgeheven. Dit omdat de betrokkenheid van een advocaat of notaris niet meer verplicht zou zijn en de ambtenaar van de burgerlijke stand in zijn huidige hoedanigheid niet over de kwalificaties beschikt om de expertise van de advocaat of notaris te vervangen. Het wegnemen van deze waarborgen ten behoeve van een maatschappelijke behoefte brengt risico's met zich mee. Deze risico's richten zich met name op de gevolgen van een slecht geregelde scheiding, in het bijzonder de complicaties die zullen optreden en zullen leiden tot processen. Zodoende worden de doelen van de kostenbesparing, tijdsbesparing en de vermindering van de werkdruk van de rechtspraak teniet gedaan.

De opinies over het al dan niet mogelijk zijn van het herstellen van de waarborgen lopen uiteen en de uitkomst van de discussie daaromtrent zal wellicht bepalend zijn voor het aannemen of verwerpen van het wetsvoorstel. Een mogelijkheid om de waarborgen te herstellen zou kunnen bestaan uit het toeschrijven van een voorlichtende functie aan de ambtenaar van de burgerlijke stand inzake de gevolgen van de scheiding, al op het moment dat echtgenoten zich voor het eerst tot de ambtenaar van de burgerlijke stand richten met het verzoek de echtscheiding te verzorgen. Een andere mogelijkheid is het invoeren van een alternatief voor de echtscheidingsovereenkomst, bijvoorbeeld een door een advocaat of notaris mede getekende verklaring, zonder sterk regulerende eisen over de inhoud van deze verklaring. Het is tevens een mogelijkheid de poortwachterfunctie van de notaris in stand te houden door niet de ambtenaar van de burgerlijke stand als bevoegd ambtenaar aan te wijzen, maar juist de notaris aan te wijzen als bevoegd ambtenaar tot het uitspreken van een echtscheiding. Immers is de notaris onder huidig recht nauw betrokken bij het regelen van de gevolgen van de echtscheiding en is het onder huidig Nederlands recht ook mogelijk dat de notaris gedurende de echtscheidingsprocedure als scheidingsbehandelaar optreedt, aldus is de expertise om de rechtszekerheid en rechtsbescherming te garanderen bij een notaris voldoende aanwezig.

Naast de gevolgen voor de beroepspraktijk is onderzoek gedaan naar de gevolgen voor de kantoorpraktijk. De juridische gevolgen van het wetsvoorstel in haar huidige vorm leiden niet tot wijzigingen aangaande de bevoegdheden van een notaris. Desalniettemin bedient het wetsvoorstel een kleine doelgroep, welke op een vereenvoudigde wijze kan scheiden, maar gedurende de voorgestelde procedure nauwelijks voorgelicht worden door juridisch deskundigen, laat staan dat zij begeleid zullen worden door juridisch deskundigen gedurende de procedure. De voorlichting en begeleiding is indien gewenst wel beschikbaar voor de echtgenoten, maar zij zullen zelf initiatief moeten nemen en deze juridische dienstverlening moeten zoeken nu deze niet meer op grond van regulering opgedrongen wordt.

Om die reden is het van belang voor de juristen van het kantoor om zich te profileren als deskundig echtscheidingsbegeleider (in plaats van enkel als deskundig inzake het afhandelen van de gevolgen van de echtscheiding). Zo kan de doelgroep van het wetsvoorstel tevens een doelgroep (potentieel nieuwe cliënten) voor het kantoor zijn. Jaarlijks zullen naar schatting 3.500 tot 4.000 echtparen scheiden via de voorgestelde administratieve procedure. Deze procedure biedt minimale voorlichting, rechtszekerheid en rechtsbescherming. Het kantoor kan een deel van deze echtparen bereiken door in te zetten op communicatie en hen te wijzen op de juridische gevolgen van echtscheiding en het belang van deskundige begeleiding.

[6.2 Aanbevelingen](#)

Op de eerste plaats is het voor kantoor van belang om de actualiteiten inzake het wetsvoorstel nauwlettend te gaan volgen, nu amendementen waarschijnlijk zijn en de rol van de notaris in het echtscheidingsrecht alsnog (al dan niet ingrijpend) gewijzigd zou kunnen worden. Het is in het belang van het kantoor om te anticiperen op de gevolgen van het wetsvoorstel, omdat scheidende partners een bestaand onderdeel van het cliënten bestand van kantoor zijn en wijzigingen die relevant zijn voor deze cliënten zijn derhalve relevant voor het kantoor.

Op de tweede plaats is een aanbeveling inzake educatie van medewerkers op zijn plaats. Daarbij valt te denken aan een uitbreiding van de competenties van de (kandidaat-)notarissen door hen op te leiden tot bemiddelaar in scheidingszaken, bijvoorbeeld via het VMSN. Dit om de betrokkenheid van de (kandidaat-)notarissen van kantoor bij het echtscheidingsproces te vergroten en derhalve een breder cliëntenbestand te kunnen bedienen, hetgeen op termijn een economisch voordeel zou kunnen opleveren. Maar ook de educatie van de notarieel medewerkers (of in ieder geval de op de afdeling personen- en familierecht vaste notarieel medewerkster) op het gebied van het actueel echtscheidingsrecht is aan te bevelen, nu zij betrokken zijn bij de behandeling van dossiers en daarom actuele kennis bij hen ook noodzakelijk is. Daarvoor zou een cursus aangeboden kunnen worden, maar zou ook intern door juristen aandacht besteed kunnen worden aan het delen van kennis om zo de kosten van het investeren in educatie te beperken.

Op de derde plaats volgt een aanbeveling betreffende de externe communicatie. Om potentieel nieuwe cliënten te bereiken (de doelgroep van het wetsvoorstel) is het noodzakelijk om te communiceren over het wetsvoorstel (de gevolgen daarvan voor echtgenoten) en welke juridische dienstverlening daarbij door kantoor geboden kan worden. Middelen die daarvoor in de huidige maatschappij wellicht het meest relevant zijn (facebook en de internetpagina) zijn ernstig verouderd, onvoldoende relevant, onvoldoende informatief en derhalve naar alle waarschijnlijkheid niet uitnodigend om contact met kantoor op te nemen. Door te investeren in het moderniseren van deze media, door de informatie die geboden wordt uit te breiden en door in te spelen op de actualiteiten zal de aantrekkelijkheid van het kantoor doen toenemen, waarmee een reëel economisch voordeel voor het kantoor behaald kan worden.

Tot slot een vierde aanbeveling aangaande de huidige werkprocessen. Geconstateerd is dat het kantoor op basis van de huidige werkprocessen voldoende kwalitatief en integer diensten levert. De interne communicatie is uitstekend en een zeer voldoende waarborg bij aspecten als het overdragen van dossiers en de kwaliteit van de juridische dienstverlening. Echter is er een inconsistentie met betrekking tot het registreren van schriftelijke bevestigingen van de kosten van de werkzaamheden, alsmede het registreren van werken aan de hand van werklijsten en checklists, geconstateerd. Hetgeen niet kan leiden tot de conclusie dat het kantoor onvoldoende handelt naar de normen voor deze aspecten, maar het kantoor zou baten bij een meer consequente registratie van de handelingen welke dienen te worden verricht en ook feitelijk zijn verricht (in zowel de papieren als digitale dossiers).

Bronvermelding

Literatuur

Zwanenburg & Vonk 2009

L. Zwanenburg & M. Vonk, *Echt scheiden*, Den Haag: Boom Uitgevers 2009.

Weimar & ten Hoedt 2011

J. Weimar & F. ten Hoedt, *Handreikingen voor de scheidingsbemiddelaar*, Den Haag: SDU Uitgevers bv 2011.

van Mourik & Nuytinck 2012

M. van Mourik & A. Nuytinck, *Personen- en familierecht, huwelijksvermogensrecht en erfrecht 2009*, Deventer: Kluwer 2012.

Autar, Baard & Kolkman 2012

A.R. Autar, C.B. Baard & W.D. Kolkman, *Compendium estateplanning*, Den Haag: SDU Uitgevers bv 2012.

De Bruijn-Lückers, van Maas de Bie & Ydema 2014

M.L.C.C. de Bruijn-Lückers, A.R. van Maas de Bie & O.I.M. Ydema, *Memo echtscheiding en alimentatie 2014*, Deventer: Kluwer 2010.

Handboeken

Van Mourik 2011

M.J.A. van Mourik, *Monografieën BW Gemeenschap*, Deventer: Kluwer 2011.

Kolkman & Verstappen 2013

W.D. Kolkman & L.C.A. Verstappen, *Handboek Familie vermogensrecht Algemeen Deel A*, Deventer: Kluwer 2013.

Kolkman & Verstappen 2013

W.D. Kolkman & L.C.A. Verstappen, *Handboek Familie vermogensrecht Algemeen Deel B*, Deventer: Kluwer 2013.

Van Mourik & Verstappen 2014

M.J.A. van Mourik & L.C.A. Verstappen, *Handboek Nederlands vermogensrecht bij scheiding Algemeen Deel A*, Deventer: Kluwer 2014.

Van Mourik & Verstappen 2014

M.J.A. van Mourik & L.C.A. Verstappen, *Handboek Nederlands vermogensrecht bij scheiding Bijzonder Deel B*, Deventer: Kluwer 2014.

Den Hartog Jager 2014

W.H.B. den Hartog Jager, *Monografieën (echt)scheidingsrecht Deel 10 (echt)scheidingsprocesrecht*, Den Haag: SDU Uitgevers bv 2014.

Artikelen

J.J. Latten 2004

J.J. Latten, 'Trends in samenwonen en trouwen. De schone schijn van burgerlijke staat, Bevolkingstrends', 4^e kwartaal 2004, CBS.

Antokolskia 2009

M.V. Antokolskia, 'De administratieve scheiding: Symbolische betekenis versus praktische bezwaren', *WPNR* 2009-6806.

Schonewille 2009

F. Schonewille, 'Pleidooi voor een weloverwogen positie voor de echtscheidingsnotaris en – op de valreep – voor een administratieve scheiding', *WPNR* 2009-6806.

Steeman 2015

P. Steeman, 'Het is erg gemakzuchtige wetgeving', *Notariaat Magazine* Editie 1 – Februari 2015.

Nuytinck 2014

A.J.M. Nuytinck, 'Scheiden zonder rechter anno 2014', *WPNR* 2014-7013.

Kamerstukken

Kamerstuk II, 2014/15, 34 118, nr. 2.

Kamerstuk II, 2014/15, 34 118, nr. 3.

Kamerstuk II, 2014/15, 34 118, nr. 4.

Kamerstuk II, 2014/15, 34 118, nr. 5.

Kamerstukken II, 2004/05, 30.145 nr. 2.

Kamerstukken II, 2004/05, 30.145 nr. 3.

Kamerstukken II, 2003/04, 29.676 nr. 3.

Regeerakkoord kabinet Rutte I VVD-CDA, 30 september 2010

Regeerakkoord kabinet Rutte II VVD-PvdA, 29 oktober 2012

Jurisprudentie

HR 6 oktober 2000, *NJ* 2004/58

HR Den Haag 13 februari 2009, ECLI:NL:HR:2009:BG6720

GH 's-Hertogenbosch 1 mei 2014, ECLI:NL:GHSHE:2014:1239

RB Maastricht 24 maart 2004, ECLI:NL:RBMAA:2004:AO6255

Elektronische bronnen**Van Mourik en de Bie Notarissen**

Van Mourik en De Bie Notarissen, *Het kantoor*, geraadpleegd op 25 februari 2015 <www.vanmourikendebie.nl>.

Raad voor de Kinderbescherming

Raad voor de Kinderbescherming, *Gezag en omgang na scheiding*, geraadpleegd op 3 april 2015 <<https://www.kinderbescherming.nl>>.

Vereniging voor Familierecht Advocaten en Scheidingsbemiddelaars

Vereniging voor Familierecht Advocaten en Scheidingsbemiddelaars, *Welkom bij de VFAS*, geraadpleegd op 3 april 2015 <<http://www.verenigingfas.nl>>.

de Vereniging van Mediators en Scheidingsbemiddelaars in het Notariaat

de Vereniging van Mediators en Scheidingsbemiddelaars in het Notariaat, *Over VMSN de vereniging*, geraadpleegd op 3 april 2015 <<http://www.vmsn.nl>>.

CBS

CBS, *30.000 stellen uit elkaar met flitsscheiding*, geraadpleegd op 24 april 2015 <<http://www.cbs.nl>>.

Overige bronnen

Verordening (EG) Nr. 1347/2000 van de Raad van 29 mei 2000 betreffende de bevoegdheid en de erkenning en tenuitvoerlegging van beslissingen in huwelijkszaken en inzake de ouderlijke verantwoordelijkheid van gemeenschappelijke kinderen (Pb EG 30 juni 2000 L 160/19).

Verordening (EG) Nr. 2201/2003 van de Raad van 27 november 2003 betreffende de bevoegdheid en de erkenning en tenuitvoerlegging van beslissingen in huwelijkszaken en inzake ouderlijke verantwoordelijkheid, en tot intrekking van Verordening (EG) Nr. 1347/2000 (Pb EG 23 december 2003 L 338/1).

Landelijk Overleg van Voorzitters Familie- en Jeugdrecht, Procesreglement Scheiding 14^e druk januari 2015.

KNB, peer-review in het notariaat, september 2010.